

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**Факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології**

Ісаєнко Л. С.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

2023

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет Здоров'я людини
Кафедра Психології та соціології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

рівень вищої освіти другий (магістерський)
спеціальність 053 Психологія. Освітня програма «Психологія»

**на тему «Психологічні особливості формування гендерної ідентичності
особистості у юнацькому віці»**

Виконала:

здобувачка вищої освіти групи ПС-22зм

Ісаєнко Л. С.

Керівник: професор кафедри психології
та соціології, д. психол. н., проф.

Гарькавець С. О.

Рецензент:

професорка кафедри педагогіки та
психології Харківського національного
університету внутрішніх справ,
д. психол. н., проф.

Мілорадова Н. Е.

Нормо-контроль: професорка кафедри
психології та соціології,
д. психол. н., проф.

Лосієвська О. Г.

Завідувачка кафедри:

д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю. О.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет здоров'я людини
Кафедра Психології та соціології

Рівень вищої освіти Другий (магістерський)
спеціальність 053 Психологія. Освітня програма «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувачка кафедри психології
та соціології д. психол. н.,
проф. Бохонкова Ю. О.

«21» вересня 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧЦІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ісаєнко Лілії Сергіївні

1. Тема роботи: «Психологічні особливості формування гендерної ідентичності особистості у юнацькому віці».

Керівник роботи: Гарькавець С. О., д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля, затверджений наказом по університету від 21.09.2023 р. № 37/15.17.

2. Строк подання здобувачем роботи: 04.12.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи – 90 сторінок (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *проаналізувати наукові джерела з зазначеної тематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження; на основі проведеного констатувального експерименту розробити й апробувати програму соціально-психологічного тренінгу. Провести формувальний експеримент і порівняти результати констатувального і формувального експериментів. Ефективність проведеного експерименту оцінити за допомогою математичних методів оцінки значущості відмінностей середніх величин.*

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслеників): *таблиці, рисунки (діаграми, гістограми, сегментограми).*

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Гарькавець С. О. – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	30.10.2023 р.	05.11.2023 р.
2.	Гарькавець С. О. – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	06.11.2023 р.	19.11.2023 р.
3.	Гарькавець С. О. – д. психол. н., проф., професор кафедри психології та соціології СНУ ім. В. Даля	20.11.2023 р.	04.12.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 21 вересня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	23.10.2023 р. – 29.10.2023 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	30.10.2023 р. – 05.11.2023 р.	
3	Обробка, графічне оформлення та психологічний аналіз результатів констатувального експерименту	06.11.2023 р. – 19.11.2023 р.	
4	Апробація та опис програми соціально-психологічного тренінгу.	20.11.2023 р. – 24.11.2023 р.	
5	Обробка, графічне оформлення та психологічний аналіз результатів формуального експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики	25.11.2023 р. – 04.12.2023 р.	
6	Представлення роботи на зовнішню рецензію	05.12.2023 р. – 06.12.2023 р.	
8	Перевірка роботи на академічний плагіат	07.12.2023 р. – 09.12.2023 р.	
9	Захист роботи	11-15.12.2023 р.	

Здобувачка вищої освіти:

Ісаєнко Л. С.

Керівник роботи:

д. психол. н., проф.

Гарькавець С. О.

РЕФЕРАТ

Текст – 81 с., рис. – 6, табл. – 10, літератури – 80 дж., додатків – 4

В кваліфікаційній роботі представлено теоретично-методологічні основи вивчення проблеми формування гендерної ідентичності особистості у юнацькому віці.

Розглянуто психологічні особливості розвитку гендерної ідентичності у юнацькому віці. Описано особливості особистісного розвитку у юнацькому віці.

Проведено констатувальний експеримент і виявлено показники розвитку гендерної ідентичності у юнацькому віці. Експериментально розглянуто психологічні особливості сформованості гендерної ідентичності у юнацькому віці.

На основі результатів констатувального експерименту розроблено й апробовано програму соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на формування розуміння та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці. Оцінено ефективність корекційних заходів за допомогою t-критерію Ст'юдента.

Ключові слова: ГЕНДЕР, ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ГЕНДЕРНІ РОЛІ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ЕКСПЕРИМЕНТ, ІДЕНТИЧНІСТЬ, КОРЕКЦІЯ, МАСКУЛІННІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, ФЕМІННІСТЬ, ЮНАЦЬКИЙ ВІК

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	11
1.1. Аналіз проблеми дослідження, наявний у вітчизняній і закордонній науковій психологічній літературі.....	11
1.2. Соціальна ситуація розвитку особистості в юнацькому віці	21
1.3. Формування гендерної ідентичності у студентської молоді...25	
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1	30
2. РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	31
2.1. Гендерна соціалізація та її вплив на юнацьку гендерну ідентичність.....	31
2.2. Дослідження психологічних особливостей гендерної ідентичності у юнацькому віці.....	35
2.3. Психологічний та статистичний аналіз показників психологічних особливостей гендерної ідентичності у юнацькому віці...41	
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2.....	51
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	53
3.1. Розробка тренінгу щодо розуміння та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці.....	53
3.2. Програма формувального експерименту.....	72
3.3. Результати формувального експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів	73
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	79
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	81
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство переживає значні зміни в уявленнях про гендер та стать. Гендерні ролі стають більш різноманітними та плюралістичними, що викликає потребу в розумінні та підтримці різних форм гендерної ідентичності. Незалежно від характеристик суспільства – чи то примітивного, чи розвинутого, осілого чи кочового, класового чи безкласового, конфліктного чи спокійного, багатого чи бідного – існує одна незаперечна реальність. У всіх цих суспільних структурах існують дві основні категорії людей: чоловіки і жінки. Крім того, в культурі кожного суспільства існує набір ідей, поглядів, норм, моделей поведінки і традицій, які спадково передаються від одного покоління до іншого. Ці цінності визначають уявлення про те, якими мають бути чоловіки і жінки, які соціальні статуси вони мають займати і які соціальні ролі виконуват

Усвідомлення своєї гендерної приналежності є частиною «Образу Я» і нерозривно пов'язане з розвитком самосвідомості як інтеріоризованої соціальної свідомості. Інтеграція самосвідомості веде до усвідомлення себе у єдності всіх проявів (ідентифікація, ідентичність), до усвідомлення своєї особливості, унікальності (диференціація), і, нарешті, до появи суджень щодо себе та самооцінки своєї особистості (рефлексія).

Ідентичність людини розвивається все життя, може йти як у прогресивному, так і регресивному напрямі. За певних, несприятливих обставин процес формування ідентичності може затримуватись або може відбуватися повернення до більш ранніх, примітивних її форм.

Гендерна ідентичність, як складова людської особистості, завжди викликала значний інтерес для вивчення та розуміння. Індивідуальне сприйняття себе як особи чоловічої чи жіночої статі та співвідношення між соціокультурними стереотипами та власною гендерною ідентичністю є

ключовими аспектами розвитку особистості, зокрема, в юнацькому віці. Гендерна ідентичність у юнацькому віці є складною, динамічною та багатоплановою категорією, що визначається впливом різних факторів, таких як біологічні, соціокультурні та психологічні.

Проблема гендерної ідентичності активно почала розроблятися в 1960-1980-х роках. Дослідниками виділяються різні механізми конструювання гендерної ідентичності, а уявлення про ці механізми спираються на різні теоретичні платформи (С. Бем, С. Де Бовуар, К. Гілліган, Л. Ірігарей, Ю. Крістева, М. Мід, Г. Парсон, З. Фройд, К. Хорні, М. Чодороу, Е. Еріксон та інші). У вітчизняній психології проблемою гендерної ідентичності або близькими до неї питаннями займалися Я. Л. Коломінський, І. М. Матвіїв, Н. К. Войцехівська, О. В. Волошок, К. М. Левківський, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді та інші).

Загалом, гендерна ідентичність у юнацькому віці є ключовою темою, яка стає все більш актуальною і важливою в сучасному світі. Розуміння та вивчення цього явища має потенціал покращити якість життя студенської молоді і сприяти створенню більш толерантного та інклюзивного суспільства.

Об'єкт дослідження – гендерна ідентичність у юнацькому віці.

Предмет дослідження – психологічні особливості формування гендерної ідентичності особистості у юнацькому віці.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити фактори, що впливають на розвиток гендерної ідентичності у юнацькому віці.

На підставі означеної мети було висунуто наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати наукову психологічну літературу з проблеми дослідження.
2. Описати особливості гендерної ідентичності у юнацькому віці.

3. Підібрати методики та провести емпіричне дослідження зазначеної проблематики.

4. Зробити психологічний та математичний аналіз отриманих результатів дослідження.

5. На основі виявлених особливостей розробити програму тренінгу щодо розуміння та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають: конструювання гендерної ідентичності (С. Бем, С. Де Бовуар, К. Гіллган, Л. Ірігарей, Ю. С. Крістева, М. Мід, Г. Парсон, З. Фройд, К. Хорні, М. Чодороу, Е. Еріксон); концепції ідентичності (Дж. Марсія, Я. Л. Коломінський, І. М. Матвіїв, Н. К. Войцехівська, О. В. Волошок, К. М. Левківський, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді); теорія гендерної схеми (С. Бем, Х. Маркус, С. Халверсон, Г. Мартін, О. Ю. Кикиш, І. М. Періг, Н. О. Кодацька, А. Ю. Кондратюк, С. А. Литвиненко); формуванні гендерної ідентичності (Л. Б. Шнейдер, В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик, О. Б. Петренко).

Методи (методики) дослідження: *теоретичні:* аналіз наукової психологічної літератури; *емпіричні:* бесіда, спостереження, констатувальний експеримент, тестування «Визначення гендерної ролі» С.Бем; «Визначення гендерної ідентичності» Л.Б.Шнейдера; методика «Хто я» авторів М.Куна та Т. Макпартленда; Статеворольовий опитувальник (адаптація BSRI); методика «Норми поведінки чоловіків і жінок»; *інтерпретаційні та математичні методи математичної обробки даних.*

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

– *додовнено:* визначення особистісних якостей здобувачів вищої освіти відповідно до певного статусу гендерної ідентичності;

- *уточнено:* на основі аналізу основних теоретико-методологічних підходів поняття «гендерної ідентичності»;
- *поглиблено уявлення* про поняття гендерної ідентичності, визначено умови її розвитку з погляду структурного, системного та гендерного підходів.

Теоретичне значення дослідження полягає у вивченні теоретичних підходів до гендерної ідентичності, аналізу впливу соціокультурних факторів на формування гендерної ідентичності у юнацькому віці, дослідження особливостей психологічного розвитку юнаків у контексті гендерної ідентичності, а також розгляд можливих практичних застосувань отриманих результатів у роботі психологів, педагогів та інших фахівців, які працюють з молоддю, розробці програми тренінгу щодо розуміння та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Практичне значення полягає в застосуванні діагностичних методик для дослідження гендерних особливостей студентською молоддю та розробці психокорекційної програми програми тренінгу щодо розуміння та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами під час роботи з проблемами самоприйняття, самоствавлення студентської молоді.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Аналіз проблеми дослідження, наявний у вітчизняній і закордонній науковій психологічній літературі

Останнім часом, дослідження в галузі гендеру є одним з найактивніше розвиваються напрямків у сучасній науці. Досі в психології не існує загальноприйнятих визначень основних понять, таких як «гендер» і «гендерна ідентичність». Здавна людей цікавило, що становить справжню чоловічість та жіночість і яка роль призначена першому і другому. Праці Платона є прикладом спроби відповісти на ці питання. У найстародавніших міфологічних концепціях та в ранньофілософських системах проводилися спроби пояснити різницю між чоловіком і жінкою, які містили у собі багаті уявлення про природу статевих відмінностей, процеси зачаття та родини, і особливості чоловічої та жіночої анатомії, фізіології та психології.

Усвідомлення своєї гендерної приналежності є частиною «Образу Я» (англ. «self» – моє я, власна особистість) і нерозривно пов'язане з розвитком самосвідомості як інтеріоризованої соціальної свідомості. Інтеграція самосвідомості веде до усвідомлення себе у єдності всіх проявів (ідентифікація, ідентичність), до усвідомлення своєї особливості, унікальності (диференціація), і, нарешті, до появи суджень у відношенні себе та самооцінці своєї особистості (рефлексія) [69].

У сучасних наукових дослідженнях широко використовується поняття «гендер». Дискусії щодо термінології тривають як в національних,

так і в міжнародних дослідженнях, і включають численні критичні зауваження щодо обґрунтованості його використання. В галузі психології та соціології переважно використовується термін «гендер», і це вказує на те, що більшість відмінностей між чоловіками і жінками формуються культурою та суспільством. Використання терміну «стать», натомість, підкреслює, що всі різниці є прямими і біологічними. Отже, поняття «гендер» передбачає, перш за все, соціальне ставлення (а не біологічну стать) та репрезентацію кожної людини як особистості в контексті конкретних соціальних відносин [72].

Ш. М. Берн описує чотири стадії становлення гендерної ідентичності:

- гендерну ідентифікацію (віднесення дитиною себе до тієї чи іншої статі);
- гендерну константність (розуміння, що гендер постійний і змінити його не можна);
- диференційне наслідування (бажання бути найкращим хлопчиком чи найкращою дівчинкою);
- гендерну саморегуляцію (дитина сама починає контролювати свою поведінку, використовуючи санкції, які вона вживає до самої себе) [71].

Гендер у широкому розумінні не обов'язково збігається з біологічною статтю індивіда, з його статтю виховання або з його паспортною підлогою. Виникнення поняття «гендер» пов'язане з трансформацією підлоги з біологічної характеристики на характеристику соціально-психологічну [20].

Термін «гендер» уперше в науку було введено психоаналітиком Р. Столлер у 1958 році. Р. Столлер разом із Д. Моні запровадили відмінності між такими поняттями як біологічна стать та соціальна стать. на виступі у Стокгольмі у 1963 році на конгресі психоаналітиків Р. Столлер зробив

доповідь про поняття соціостатевого (гендерного) самоусвідомлення. Пропозиція про розведення біологічної та культурної складових у вивченні питань, пов'язаних зі статтю, і дав початок формування особливого напрямку у сучасному гуманітарному знанні – гендерним дослідженням [75].

Гендерна ідентичність визначає те, як індивід переживає свій гендер, і сприяє почуттю індивідуальної тотожності, унікальності та приналежності. Гендерна ідентичність визначає ступінь, в якому кожен індивід ідентифікує себе як чоловіки, жінки чи поєднання того й іншого. Це внутрішня структура, що створюється в процесі розвитку, яка дозволяє індивіду організувати «образ Я» та соціально функціонувати відповідно до його сприймається статтю та гендером [40].

Для опису внутрішнього стану особистості з погляду відчуття себе предстоятелем чоловічої чи жіночої статі Дж. Мані ввів поняття «гендерна ідентичність».

Гендерна ідентичність – ідентичність, яка характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої статі, усвідомлене прийняття нею взірців мужності і жіночності в культурі [20, с. 112].

Гендерна ідентичність – це реальне оволодіння особистістю чоловічою чи жіночою роллю, досягнення певного рівня статевої самосвідомості та ідентифікації [43].

Отже, отримання гендерної ідентичності в першу чергу виникає з процесу самосвідомого осмислення і не формується наслідком впливу зовнішніх стереотипів чи нав'язуванням.

Формування ідентичності – це процес одночасного відображення та спостереження, який відбувається на всіх рівнях психічної активності. Вже з раннього віку людина починає ідентифікувати себе з певною статтю. Вона розвиває суб'єктивне відчуття своєї статі, і поступово розвиваються певні особистісні риси - маскулінні та фемінні. Об'єктивним фактором,

який впливає на формування цих характеристик, є гендерна культура та пов'язана з нею гендерна ідеологія. В суспільстві існують уявлення про якості, які вважаються бажаними для чоловіків і жінок, і це впливає на формування ідентичності [5].

Маскулінність – це поведінкові та психічні особливості, властиві чоловічій статі. Тому це гендерна ознака, тобто він має на увазі відмінність чоловіків від жінок. До типово чоловічих рис зазвичай ставляться такі, як незалежність, напористість, домінантність, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість в собі [55].

Фемінінність – традиційно передбачалося, що фемінінність біологічно обумовлена. До типово жіночих рис традиційно відносяться такі, як поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, ніжність, сердечність, здатність до співчуття та співпереживання [55].

Два показники – маскулінність та фемінінність утворюють чотири типу гендерної ідентичності (див. рис. 1.1).

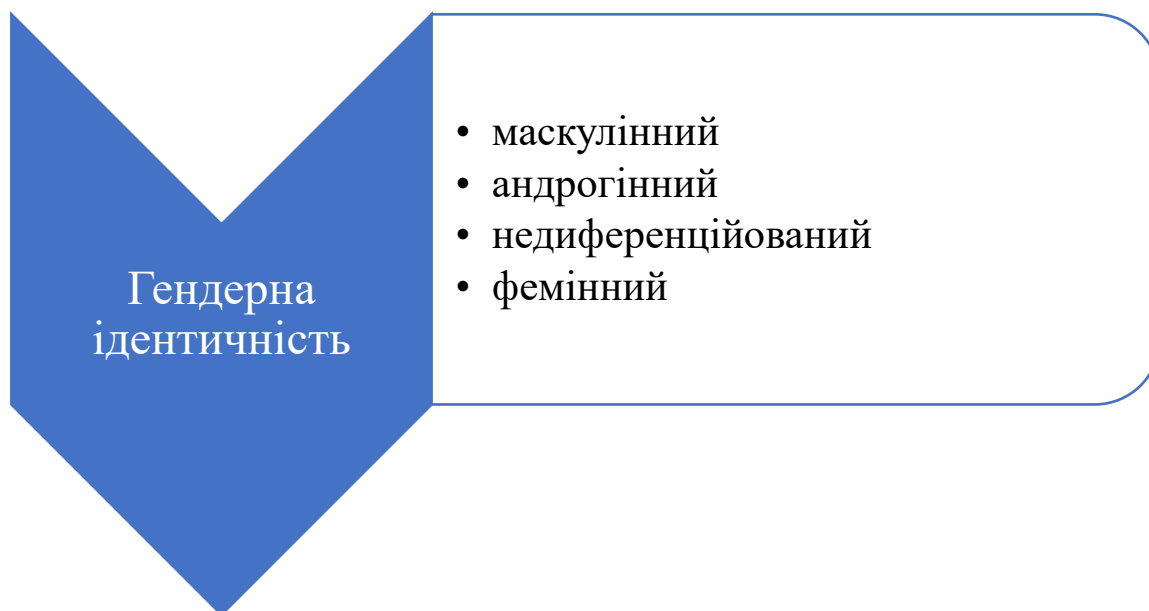

Рис. 1.1. Типи гендерної ідентичності

– Перший тип: маскулінний. У цьому типі переважають високі показники за маскулінними ознаками, а також низькі показники фемінінних ознак;

- Другий тип: фемінінний. Переважають низькі показники по маскулінним ознаками та високі – за фемінінними;
- Третій тип: андрогінний. У третьому типі переважають високі показники і за маскулінними, і за фемінінними ознаками;
- Четвертий тип: недиференційований. У недиференційованому тип переважають низькі показники і за маскулінним, і за фемінінним ознаками [6].

У педагогічних дослідженнях гендерна ідентичність розглядається як один з типів особистісної ідентичності і ключовий аспект загального розвитку особистості. Її виникнення і вираження пов'язані з фізіологічними процесами зростання і розвитку, а також культурним спадком, що належить суспільству.

Більшість визначень поняття розглядають гендерну ідентичність як внутрішню базову структуру особистості, що інтегрує різні гендерні ролі та впливає на цілісне уявлення про себе як людину тієї чи іншої статі в минулому, сьогодення та майбутнє [31].

Психологічна стать особи, або гендерна ідентичність – це твердо засвоєний, цілісний образ себе як істоти певної статі у всьому багатстві відносин до навколишнього світу особистості, основа самосвідомості та ціннісних орієнтацій. Уявлення про собі як про істоту чоловічої чи жіночої статі складається у процесі індивідуального розвитку, в якому природа та виховання взаємодіють у складному процесі створення статевих відмінностей [64].

Тут вирішальне значення має гендерна соціалізація як процес засвоєння культурно заданих гендерних ролей у процесі міжособистісного взаємодії. Під впливом відносин, що оточують у людини, формується статева самосвідомість, свідомість своєї статевої ідентичності та система самооцінок та переваг. Гендерні ролі існують на рівні культури як гендерних стереотипів, тобто. таких соціальних норм, які приписують

індивіду певну поведінку та соціально-психологічні риси відповідно до його біологічної статі. Саме через засвоєння культурно заданих гендерних стереотипів відбувається становлення гендерної ідентичності.

Гендерну свідомість можна розглядати як комплекс уявлень про ролі і відносини між статями, які базуються на історичних традиціях, нормах і законах даного суспільства, надаючи жінкам і чоловікам певні права та обов'язки. Гендерна самосвідомість включає в себе очікування, уявлення та претензії, які кожна стать має щодо себе і іншої статі, розуміння гендерних ролей у конкретному суспільстві і налаштування на прийняття або відкидання цих ролей. Цей компонент може значно змінюватися під впливом конкретних соціальних ситуацій, а також під впливом традицій і норм суспільства. Ці аспекти постійно знаходяться у процесі змін, і чим більше суспільство відкрите до глобального впливу політики і культури, тим швидше відбуваються зміни у гендерних ролях, гендерній свідомості і самосвідомості (див. табл. 1.1) [17; 18].

Таблиця 1.1

Етапи розвитку гендерної ідентичності

Вік	Характеристика ідентичності
7 – 8 місяців	Прояв різної реактивності на чоловіків та жінок
1,5 – 2 роки	Формування первинної гендерної ідентичності. Дитина знає свою підлога, але не може пояснити, обґрунтувати цю атрибуцію
3 – 4 роки	Дитина ясно розпізнає стать оточуючих людей, але часто асоціюють його з випадковими весняними ознаками, наприклад, одягом, і допускає принципову оборотність, можливість зміни статі.

Продовж. табл. 1.1

5-7 років	Усвідомлення незворотності статевої власності, що супроводжується підвищенням статевої диференціації діяльності та установок.
Підлітковий вік	Формування підліткової гендерної ідентичності – центрального компонента самосвідомості
Період дорослості	Гендерна ідентичність є складені освіта, що об'єднує, крім власної статевої приналежності, сексуальну орієнтацію, сексуальні сценарії, гендерні стереотипи та упередження

У табл. 1.1 були представлені етапи, які проходять гендерна ідентичність у своєму становленні за Т. П. Головановою [25]. В кожному віковому періоді описано як поступово процес стає більш розгорнутим та ускладнюється і які нові компоненти з'являються.

Таким чином, можна прийти до висновку, що гендер – це соціальна стать, яка визначає поведінку людини у суспільстві і те, як ця поведінка сприймається. Гендер не завжди відповідає біологічній статі особи. Ще одним важливим поняттям є гендерна ідентичність. Гендерна ідентичність – це особистий внутрішній відчуття, яким людина відчуває свою приналежність до жіночої чи чоловічої статі. Гендерна ідентичність, як окремий вид особистісної ідентичності, є однією з найстійкіших характеристик особистості. В основі цієї ідентичності лежить індивідуальне сприйняття своєї належності до певної гендерної групи.

В сучасний час існує безліч теорій, які можуть пояснити процес формування і становлення гендерної ідентичності. Першою теорією, яка значно вплинула на розвиток наукових уявлень про жіночу ідентичність, була теорія класичного психоаналізу. Засновник цієї теорії вважав, що особистість жінки в кінцевому рахунку визначається відмінностями в

анатомічній будові в порівнянні з анатомічною будовою чоловіка. Зігмунд Фрейд стверджував, що саме ці різниці в анатомічній будові призводять до формування у жінки двох специфічних особливостей. Серед них можна відзначити заздрість до чоловічих геніталій і кастраційний комплекс [25].

Теорія моделювання гендеру. В основі цієї теорії лежить вчення З. Фройда про механізми ідентифікації. Дитина ототожнює себе зі своїми батьками, імітує їхню поведінку, орієнтується на дорослих своєї статі, таким чином засвоюються статево-рольові механізми поведінки. Дитина несвідомо ідентифікується з образом дорослого, і потім копіює його поведінку [58].

З погляду теорії соціального конструктивізму кожна людина належить або до чоловічої, або до жіночої статі. Конструювання жіночої ідентичності безпосередньо пов'язують зі специфічним для жінки «жіночим досвідом», материнства та «жіночою роллю» у суспільстві. Досвід починає створюватися завдяки особливостям соціалізації дівчаток з дитинства. Батьки створюють гендерно – нормований образ новонародженої дитини: бантики, довге волосся, нарядні плаття. А також заохочують гендерно-нормовану поведінку: нерішучість, емпатійність, пасивність. Надалі «бути дівчинкою» «допомагають» інститути соціалізації, найважливішими агентами яких є ровесники, а також ЗМІ, які найбільш жорстко відстоюють гендерні рольові стереотипи [35].

Теорія гендерної схеми, розроблена С. Бем, містить риси як теорії соціального навчання, і теорії когнітивного розвитку. З позицій цієї теорії, засвоєння та прийняття установок, пов'язаних з виконанням певної гендерної ролі, що здійснюється в процесі первинної соціалізації. Передбачається, що статева диференціація та типізація є результатом гендерно-схематизованої переробки інформації, пов'язаної з поняттями «чоловіче» та «жіноче». Орієнтуючись на дорослих, дитина навчається вибирати з усіх можливих визначень «Я» тільки ті, які застосовуються до

його підлоги. Сприймаючи нову інформацію, дитина кодує та організує її відповідно до заданих ззовні гендерними схемами, тобто домінуючими культурними уявленнями про мужність і жіночність та ролі чоловіка та жінки в суспільстві. Таким чином, і самооцінка дитини, і її поведінка суттєво визначаються змістовним компонентом гендерної схеми (див. табл. 1.2) [78].

Таблиця 1.2

Основні теорії вивчення гендерної ідентичності

Теорія	Автори	Зміст
Психоаналітична теорія статевий ідентифікації	З. Фройд, К. Г. Юнг, Ж. Лакан	Основну роль відіграють біологічні чинники; Основний механізм – процес ідентифікації (тотожнення) дитини з батьком, зокрема з батьками тієї ж статі, що і дитина. У основі розвитку особистості лежить конфлікт сексуальних інстинктів індивідуальності та табу найближчого оточення на них прояв
Теорія когнітивного розвитку	Дж. Сметан, К. Летуно, Л. Колберг	Дитина дізнається, що означає бути чоловіком чи жінкою, спочатку на прикладі батьків, потім визначає, хто він є, і далі намагається узгодити свою поведінку з уявленням про чоловік і жінка. Ця теорія підкреслює пізнавальну бік процесу гендерно-статевий ідентифікації. Підкріплення грає роль лише після того, як статева типізація вже відбулася

Продовж. табл. 1.2

Теорія статевої типізації	У. Мішел	Вирішальне значення надається механізмів психічного підкріплення: батьки та інші люди заохочують хлопчиків за «мужнє», «чоловіче» (маскулінна) поведінка та засуджують їх, коли вони поводяться «жіночно», а дівчатка отримують позитивне підкріплення за фемінна поведінка та засуджуються за маскулінну.
Теорія соціального навчання	А. Бандура	В основі лежать батьківські моделі поведінки, яким дитина намагається наслідувати, і підкріплення, які він отримує за відповідну поведінку
Теорія гендерної схеми	С. Бем, Х. Маркус, С. Мартин, С. Халверсон	Орієнтуючись на дорослих, дитина навчається вибирати з усіх можливих визначень Я тільки ті, які застосовуються для її підлозі. Сприймаючи нову інформацію (включаючи нове знання про себе), дитина кодує та організує її в відповідно до заданих зовні гендерними схемами. Таким чином, і самооцінка, і поведінка дитини значною мірою визначаються змістовним компонентом гендерної схеми.

Продовж. табл. 1.2

Теорія соціальних ролей	А. Ігли, К. До	Гендерні відмінності є продуктами різних соціальних ролей, які підтримують або пригнічують у чоловіках та жінках певні варіанти поведінки. Різні ролі формують різні навички, атітюд, що призводить до різною поведінкою чоловіків і жінок

Отже, можна зробити висновок, що явище гендерної ідентичності вивчається широко згідно з різними теоріями і концепціями. Відповідно до політичних і культурних змін, відбуваються зміни і розширення уявлень про формування і значущість гендерної ідентичності, як у житті окремої особи, так і в суспільстві загалом. Різноманітність теорій про гендерну ідентичність показує, що цей процес може бути розглянутий з різних точок зору та під певними позиціями. Кожна з теорій має власні наукові обґрунтування та механізми, що визначають цей процес. Розмаїтість різних за змістом теорій свідчить про те, що автори і слідувачі цих теорій не досягли єдиної думки, що свідчить про те, що це питання ще не вивчено повністю.

1.2. Соціальна ситуація розвитку особистості в юнацькому віці

Студентський або юнацький вік (у середньому – 18-23 роки) – це період завершення формування морально-етичної сфери, становлення і стабілізації характеру й, що конче важливо, прийняття статусу та відповідальності дорослої людини відповідно до своєї статі. Із цим періодом пов'язаний початок «економічної активності», під якою

демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії, а також формування близьких інтимних стосунків. Ієрархія мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією – важливі моменти цього періоду [61, с. 283].

Творчі можливості, що безупинно зростають, розвиток інтелектуальних і фізичних сил, котрі супроводжуються розвитком зовнішньої привабливості, приховують у собі ілюзії, що це зростання сил триватиме «вічно», що все краще життя попереду, що всього задуманого можна легко досягти. Підвищується інтерес до моральних проблем (мети, способу життя, обов'язку, любові, вірності тощо). Назагал розвиток особистості студента здійснюється в таких напрямках:

- формування «Я-концепції», «Я-ідентичності»;
- зміцнення мотиваційної сфери, переконань, професійної спрямованості;
- розвиток здібностей;
- удосконалення, «професіоналізація» психічних процесів;
- підвищення відчуття обов'язку, розвиток відповідальності за власне життя;
- стабілізація самооцінки, рівня домагання особистості студента;
- на основі формування досвіду, стабілізації певних якостей особистості, розвитку самосвідомості зростають загальна зрілість і стійкість особистості;
- підвищення ролі самоуправління в процесі діяльності та поведінки;
- зміцнення професійної самостійності та готовності до майбутньої практичної роботи [61, с. 284].

Юнацький вік є періодом, коли особливо суттєво впливає на розвиток ключових соціогенних потенцій людини. Вища освіта має значущий вплив на психіку та формування особистості. Під час навчання у вищому навчальному закладі, при сприятливих умовах, студенти розвивають усі аспекти своєї психіки. Цей процес визначає напрямок їх розумової діяльності і формує структуру їх мислення, яка визначає професійний розвиток особистості. Для досягнення успіху в університеті важливий високий рівень загального інтелектуального розвитку, включаючи здатність до сприйняття, пам'яті, аналізу, концентрації уваги і володіння різними логічними операціями [57].

Період юності завжди розглядався як час підготовки людини до дорослого життя, незважаючи на те, що соціальний статус цього періоду змінювався від епохи до епохи. Проблема юності завжди була предметом зацікавлення філософів і вчених, незважаючи на те, що вікові рамки цього періоду були нечіткими, а уявлення про психологічні аспекти юнацького віку були наївними і не завжди логічними [12].

Питання про особливості студентського віку в контексті формування особистості важливе як з теоретичної, так і практичної точки зору. Класифікація цього періоду як частини юнацького віку надає підстави для опису його як завершального етапу «дозрівання та формування особистості». Проте це також вказує на те, що справжні психологічні закономірності цього віку не завжди можуть бути відокремлені чітко від попереднього етапу розвитку індивіда [33].

Введення загальної обов'язкової середньої освіти створює об'єктивні умови, за яких індивіди можуть вибирати загальну форму навчання та трудову діяльність. Проте важливо розуміти, що процес становлення особистості на цьому етапі ще не завершений. Загальна форма трудової діяльності повинна набути конкретного змісту, іншими словами, виявитися в професійній діяльності зі своєю власною специфікою. Процес освоєння

конкретної професійної форми діяльності є останнім етапом у формуванні особистості [56].

Як соціальна група, студентство є об'єднання молодих людей з певними соціально значущими цілями і завданнями, яке має свої унікальні особливості. Прагнучи завершити навчання у вузі та виконати свою таку важливу мету як здобуття вищої освіти, більшість студентів розуміють, що вуз – це один із інструментів соціального просування молоді, і це є передумовою, яка формує психологію соціального просування [63].

Однією з важливих характеристик студентського життя є активний пошук сенсу, нових ідей та прогресивних змін у суспільстві. Ці амбіції можна вважати позитивними, але через обмежений життєвий досвід та не завжди глибоке розуміння деяких аспектів життя, деякі студенти можуть переходити від справедливої критики до безпідставного критицизму.

Психолог Ю. А. Самарін відзначив низку протиріч, властивих студентського віку [34]:

1. Соціально-психологічний. Це протиріччя між піком інтелектуальних та фізичних сил студента та суворим лімітом часу та матеріальних можливостей задоволення потреб, що зростають.

2. Протиріччя дидактичного характеру. Між потягом до більшої самостійності у відборі знань та суворими та чіткими формами, методами та способами підготовки фахівця даного профілю. Це суперечність може вести до того, що і студенти, і викладачі не будуть задоволені результатами навчального процесу.

3. Велика кількість інформації, яка надходить різними способами, збільшує обсяг знань студентів. Водночас велике кількість цієї інформації за відсутності задовільного кількості часу та бажання на її уявну переробку може призвести до того, що студент має лише поверхневі знання. Тому необхідна спеціальна робота викладачів з поглиблення знань та умінь, а також інтересів студентів в цілому [34].

Студентський період відзначається значною різноманітністю у вираженні емоцій та способах контролювання їх, а також підвищеною самоконтролем і саморегуляцією. Важливо зауважити, що в цьому віці загальними особливостями є коливання настрою, які можуть швидко змінюватися від радісних моментів до відчуття безпорадності, а також поєднання різних протилежних якостей, які виникають чергувано. Серед цих особливостей можна виділити особливу чутливість до оцінок інших щодо своєї зовнішності, здібностей і навичок, а також надмірну впевненість у собі та часто зайву критичність щодо оточуючих [62].

Студенти, подібно до підлітків, виявляють підвищений інтерес до уявлень про норми в зв'язку зі зростанням тіла, його розмірами, вагою, поведінкою та фізичною активністю. Вони можуть спостерігати фізичні аспекти у собі, які вони сприймають як відхилення, навіть якщо всі показники відповідають нормі. Ця підвищена чутливість може викликати конфліктні реакції і навіть сприяти розвитку хронічних невротичних порушень, що можуть вплинути на самооцінку [49].

Отже, у юнацькому віці відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток, формування навичок до пізнавальної, наукової та інтелектуальної діяльності, світорозуміння та світовідчуття, а також розуміння свого подальшого життя. Цей період є одним із найголовніших періодів у житті людини, тому що його подальше життя безпосередньо залежить від того, як пройде студентський вік, які плани в цей час побудує молодий чоловік, як він взаємодіятиме з навколишнім світом.

1.3. Формування гендерної ідентичності у студентської молоді

Гендерна (статеворольова) ідентичність – це особливий вид соціальної ідентичності, що співіснує в самосвідомості людини поряд з професійною, етнічною та ін. самоідентифікаціями.

У структурі гендерної ідентичності можна виділити три компоненти:

– когнітивний – (пізнавальний) усвідомлення належності до певній статі та опис себе з використанням категорій мужності-жіночності. Це образ Я як чоловіка чи жінки, усвідомлення ступеня типовості – нетиповості рис як представника гендерної групи;

– афективний (оцінний), що передбачає оцінку психологічних рис та особливостей рольової поведінки на основі їх співвіднесення з еталонними моделями маскулінності-фемінінності (поняття «позитивна та негативна ідентичність» стосуються саме оцінного компонента);

– поведінковий (конативний), самопрезентація себе як представника гендерної групи, а також способи вирішення криз ідентичності на основі виборів способів поведінки відповідно до особистісно значимих цілей і цінностями [76].

Гендерний підхід у сфері освіти передбачає індивідуальний підхід до вираження особистої ідентичності кожної особи, надаючи їй більше можливостей для вибору та самореалізації. Цей підхід сприяє розвитку гнучкості та здатності використовувати різні способи поведінки. Однак в освітньому середовищі, від дитячого садка до аспірантури, часто спостерігається відтворення стереотипних уявлень, що прирівнюють жінок до підлеглих і залежних осіб, які не мають амбіцій до досягнень, тоді як чоловіків сприймають як домінуючих, незалежних і успішних [43, с. 67].

Цей процес не завжди має на меті свідоме формування гендерних стереотипів. Замість цього, він вирається через "невидимий" навчальний план, що включає в себе кілька аспектів. По-перше, це організація самого

навчального закладу, робочі гендерні відносини і гендерну стратифікацію педагогічної професії. По-друге, це зміст предметів, який може відображати гендерні стереотипи. По-третє, це стиль викладання, який може підтримувати гендерну нерівність, віддавати перевагу чоловічому і доміантному, а недооцінювати жіноче і нетипове [43, с. 68].

У результаті цих аспектів «невидимого» навчального плану гендерні стереотипи не лише відображаються, але й підтримуються, що призводить до гендерної нерівності в освітньому процесі.

В наш час в українському суспільстві можна спостерігати ряд характерних тенденцій, які впливають на формування гендерної ідентичності сучасних людей:

1. Радикальна трансформація традиційної статевої стратифікації: Суспільство переживає значні зміни в уявленнях про традиційні ролі чоловіків і жінок. Стереотипи щодо того, як повинні поводитися чоловіки і жінки, зазнають переосмислення, і люди стають більш відкритими до ідей інклюзивності та рівноправ'я.

2. Зміна взаємовідносин між чоловіками і жінками: Суспільство переходить від ієрархічного підпорядкування до рівноправності. Це включає в себе боротьбу за рівні права і можливості для чоловіків і жінок у всіх сферах життя, включаючи освіту, працю, політику і сімейне життя.

3. Ослаблення прояву статевої відмінностей в поведінці: Спільне навчання і спільна трудова діяльність представників обох статей сприяють розмиванню традиційних ролей. Люди вільніше обирають свої інтереси та заняття, незалежно від статевої приналежності, що призводить до більшої різноманітності у статевої поведінці.

4. Значне перетворення культурних стереотипів маскуліності-фемінності: Суспільство переосмислює стереотипи щодо того, як повинні вести себе чоловіки і жінки. Це може включати в себе прийняття різних

форм вираження гендерної ідентичності, а також розробку нових моделей поведінки і самовираження [26].

Питання про вплив сім'ї на формування гендерної ідентичності студентської молоді залишається наразі актуальним. Важливість виховання в родині полягає в тому, що саме в цьому соціальному оточенні виростають не лише важливі якості особистості, але і ставляться оцінки до різних аспектів життя. Значний вплив сім'ї на молоду людину пояснюється тим, що взаємини між членами родини зазвичай стабільні та довготривалі, і саме вони формують ще не сформовані моральні та ідеологічні переконання студента. Кожна родина має свою власну культуру щоденного життя, і хоча батьки можуть мати різні особистість і різні погляди на багато справ і явищ, їхні реакції та оцінки можуть відрізнятися. Проте основним показником рівня педагогічної культури батьків є помилки, які вони роблять у вихованні дітей [74].

Було виділено факторів, які можуть впливати на формування гендерної ідентичності у студентів:

1. Соціальне середовище, в якій зростає студент, має велике значення. Сім'я, друзі, школа та інші соціальні фактори можуть впливати на сприйняття і розуміння гендерної ідентичності.

2. Медіа та культура. Масова культура, включаючи телевізію, кіно, музику та інтернет, може впливати на формування стереотипів про гендерні ролі. Медійні образи можуть або підтримувати традиційні стереотипи, або сприяти розумінню різноманітності гендерних ідентичностей.

3. Освіта. Система освіти також може впливати на формування гендерної ідентичності. Включення гендерної освіти та діалогу про гендерні питання у навчальні програми може сприяти свідому розумінню гендеру та його ролі в суспільстві.

4. Власний досвід. Власний досвід і внутрішні переживання грають важливу роль у формуванні гендерної ідентичності. Студенти можуть самі визначити свою гендерну ідентичність, або цей процес може бути складним і потребувати часу.

5. Підтримка та розуміння. Важливо, щоб студенти мали можливість вільно висловлювати свої переживання та питання щодо гендерної ідентичності. Розуміння, толерантність та підтримка оточуючих можуть допомогти студентам в цьому процесі [20].

Отже, формування гендерної ідентичності є індивідуальним процесом, і важливо враховувати різноманіття гендерних ідентичностей та невимушеність цього процесу. Університети та інші навчальні заклади можуть сприяти цьому процесу, забезпечуючи навчальні та психологічні ресурси для студентів, які розглядають гендерну ідентичність, а також сприяючи розумінню та повагу до гендерної різноманітності в суспільстві.

Один з ключових показників успішної гендерної соціалізації полягає у розвинутій та активній гендерній толерантності. Більшість дослідників вважає гендерну толерантність як відношення, що не містить у собі упереджень до представників іншої статі чи осіб, що проявляють поведінку, відмінну від стереотипічної для своєї статі. Це означає відмову від надання оцінки людині на підставі її статі, уникання репродукції гендерних стереотипів та вияв дискримінації, будь то на підґрунті біологічної чи соціокультурної статі. Гендерна толерантність відображає особистісні переконання, цінності та мотиви особистості, і на їхній основі приймають обдумані рішення щодо свого способу поведінки.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

Узагальнюючи проведений аналіз за темою дослідження, можна зробити наступні висновки:

Гендерна ідентичність – це свідомість своєї належності до чоловічої або жіночої статі та розуміння себе в контексті соціокультурних уявлень про чоловіків і жінок. Гендерна ідентичність розвивається через взаємодію особистого «Я» з іншими аспектами і виявляється як значущий суб'єктивний досвід психологічного усвідомлення чоловічих або жіночих рис.

Гендерна ідентичність постає як продукт соціального конструювання і, одночасно, як один із ключових факторів, що опосередковують поведінкову активність та встановлення особистості в контексті міжособистісних відносин.

Гендерна ідентичність у юнацькому віці може бути багатогранною і динамічною. Молодь може переживати зміни у своїй гендерній ідентичності та розумінні гендерних ролей протягом цього періоду.

Один з ключових показників успішної гендерної соціалізації полягає у розвинутій та активній гендерній толерантності. Більшість дослідників вважає гендерну толерантність як відношення, що не містить у собі упереджень до представників іншої статі чи осіб, що проявляють поведінку, відмінну від стереотипічної для своєї статі. Це означає відмову від надання оцінки людині на підставі її статі, уникання репродукції гендерних стереотипів та вияв дискримінації, будь то на підґрунті біологічної чи соціокультурної статі. Гендерна толерантність відображає особистісні переконання, цінності та мотиви особистості, і на їхній основі приймають обдумані рішення щодо свого способу поведінки.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Гендерна соціалізація та її вплив на юнацьку гендерну ідентичність.

Гендерна соціалізація – це процес, який включає в себе усвідомлення та внутрішнє усвідомлення соціальної ролі, яка призначена для індивіда на підставі його статі. Цей процес визначається культурними, соціальними та індивідуальними чинниками і розпочинається з самого народження. Гендерна соціалізація може включати в себе норми, цінності, очікування та стереотипи, пов'язані з тим, як повинні вести себе чоловіки та жінки у суспільстві [9].

Психологічними механізмами гендерної соціалізації є процеси ідентифікації (психоаналітична теорія З. Фрейда); соціального підкріплення (теорія соціального навчання та статевої типізації А. Бандури, У. Мішела), усвідомлення та розуміння гендерно-статевої ролі (теорія когнітивного розвитку К. Летурно, Дж. Сметана); конструювання гендерних схем (Теорія гендерної схеми С. Бем), а також соціальні очікування (нова психологія статі М. Джонсон, Дж. Стоккард) [75; 80].

Дослідження, присвячені ролі батьків у гендерній соціалізації, пише про те, що з раннього дитинства у дітей, залежно від статі, формуються та закріплюються якості особистості, що відповідають нормативним уявленням про маскуліність/фемініність: у хлопчиків це активність, наполегливість, кмітливність, впевненість у собі, у дівчаток – поступливість, пасивність, залежність.

В основі психологічного механізму гендерної соціалізації лежить система образів: образів-еталонів, образів-орієнтирів, образів-відбитків та образів-ідей чоловіків і жінок різного віку, а також образів «m-f» (маскулінно-фемінінний) Я. Ідентифікація індивіда обумовлена взаємодією та активним взаємовпливом наступних груп образів [22]:

1. Образи-ідеї людей своєї та протилежної статі: образи дорослих своєї та протилежної статі.

2. Образи-орієнтири: образи-перспективи (образи старших дітей) своєї та протилежної статі; образи-ретроспекції (образи молодших дітей) своєї та протилежної статі.

3. Образи-відображення: образи однолітків свого та протилежного підлоги; образи Я людей своєї та протилежної статі [22].

Взаємодія образів «Я» визначає процеси встановлення ідентичності, підтримки соціальних стереотипів, розуміння соціальних ролей за статтю та соціальних очікувань. Система образів відіграє важливу роль у коригуванні та орієнтуванні, що призводить до пошуку та утвердження найбільш адекватних форм поведінки і формує систему гендерних пріоритетів, включаючи норми, правила, цінності та цілі.

У процесі гендерної ідентифікації діти, досягаючи гендерної константності, починають усвідомлювати свою приналежність до певної статі, та вибирають відповідні форми поведінки. Г. Крайг зазначає, що поведінка дітей у грі, навіть при виконанні однієї й тієї ж ролі, відрізняється залежно від того, з ким (з хлопчиком чи дівчинкою) грають діти [31].

На рівні культури статеві ролі існують у контексті певної системи статевої символіки та стереотипів маскулінності та фемінності. Прийняття та засвоєння індивідом певної статевої ролі дає йому статеvu ідентичність, з якою надалі співвідносяться самосвідомість особистості та всі властивості його поведінки.

Проте завершення формування гендерної ідентичності відбувається лише у юнацькому віці. Особливе значення у підлітковому віці та юності має збільшення інтересу до сексуальної поведінки. Одним із важливих способів підтвердження гендерної ідентичності в цей період є уява та фантазії на сексуальні теми.

Особливий аспект проблеми диференціація сексуальних ролей, тобто, нормативних для цієї статі правил та зразків сексуальної поведінки. У традиційних суспільствах система статевих ролей зазвичай відрізняється жорсткістю та визначеністю, хоча вона аж ніяк не однакова у різних культурах. У суспільстві, у зв'язку з емансипацією жінок, кризою мужності, традиційна диференціація статевих ролей переживає радикальну ломку. Цей процес неоднаково протікає у різних соціально-економічних та етнокультурних середовищах [77].

Існують дуже великі варіації у ступені сексуального інтересу, що розвивається у підлітковий період. Досвід сексуальних та романтичних відносин у юності також значно відрізняється у різних людей. Він залежить від таких чинників, як соціальне становище, ступінь зацікавленості у сексі, встановлення компанії однолітків, релігійна приналежність, вплив батьків, засобів і т. д. До цього моменту у психосексуальному розвитку людини формування гендерної ідентичності практично завершується. Надалі можливі якісь її невеликі зміни, але фундаментальні патерни, мабуть, стійкі [77].

При переході від проблем біології людини до інших факторів, що беруть участь у формуванні гендерної ідентичності, в першу чергу необхідно відзначити множинність взаємодій, залучених до цього процесу. На соціокультурному рівні поділ людей на дві різні групи, ґрунтуючись на їхньому полі, перетворюється на набагато більш заплутану справу.

Головний сенс розрізнення понять «гендера» та «статі» бачиться ряду сучасних дослідників у виключенні біологічного детермінізму, який

приписує всі соціокультурні відмінності, пов'язані зі статтю, універсальним природним чинникам. Однак параметри, якими люди оцінюють і сприймають себе та інших, включають як соціокультурні так і фізико-біологічні характеристики (наприклад, тіло). Передбачається, що багато традиційно вважалися «природними» різницю між статями насправді є системою соціальних і культурних установок. У соціології та психології поняття «гендер» розробляється як фундаментальний структуруючий принцип, багато в чому аналогічний до класу. Для інтерпретації соціально-історичних процесів з позицій гендерного підходу використовуються соціологічні моделі, що пояснюють процес формування соціальної ідентичності та її зміну у часі; виникнення та розпад соціальних груп в умовах нерівності; встановлення та підрив культурної гегемонії панівних груп [54].

Одним із найпоширеніших підходів у соціальних науках, що використовують категорію гендер, є вивчення гендерних ролей. Найпростіша модель, яка використовується для побудови концепції гендерних ролей, – це погляд на «абсолютно маскулінні» та «абсолютно фемінні» як на два крайні полюси в безперервному спектрі. Базове припущення, покладене в основу даної моделі: чим частіше і сильніша людина проявляє маскулінну поведінку, тим рідше і слабше проявлятиметься фемінінна поведінка, і навпаки [18].

Дослідження, проведені С. Бем, свідчать, що андрогінія є важливою соціопсихологічною характеристикою людини, що визначає її здатність змінювати свою поведінку залежно від ситуації, андрогінія сприяє формуванню стійкості до стресів, допомагає у досягненні успіхів у різних сферах життєдіяльності. Розвиток досліджень із проблематики психологічної статі, розробка таких понять, як «схема статі», «значимість статевої ідентифікації для індивіда» тощо, спрямовані на пошук можливих

шляхів формування не тільки маскулінності та фемінінності, а й андрогінії [18].

Відмінності та взаємовідносини статей, соціальне конструювання гендерних позицій пронизують собою всю культуру, всі соціальні установи та соціально-психологічні установки. Вони закладаються в людину в процесі соціалізації і перестають сприйматися як самоочевидні лише завдяки критиці, яка заперечує нерівноправне становище тих чи інших гендерних груп у суспільстві. Причому проблематичною в даному випадку виявляється навіть відповідь на питання про кількість статей (два, чотири, шість, а можливо, і більше — все це стає об'єктом поглибленої наукової рефлексії).

2.2. Дослідження психологічних особливостей гендерної ідентичності у юнацькому віці

Для дослідження гендерної ідентичності застосовувалися такі методики:

1. Опитувальник С. Бем [71].

Методика була запропонована Сандрою Бем (Sandra L. Bem, 1974) для діагностики психологічної статі та визначає ступінь андрогінності, маскулінності та фемінінності особистості. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), кожне з яких випробуваний відповідає «так» чи «ні», оцінюючи цим наявність чи відсутність у себе названих якостей (див. додаток А)

Обробка результатів та інтерпретація.

Ключ

Маскулінність (відповідь «так»): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність (відповідь «так»): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

За кожний збіг із ключем нараховується 1 бал.

Потім визначається показник фемінінності (F) та маскулінності (M) відповідно до формули:

$$F = \frac{\text{сума балів по фемінінності}}{20} \quad M = \frac{\text{сума балів по маскулінності}}{20}$$

Основний індекс IS визначається як $IS = (F - M)$. 2,322

Якщо величина індексу залежить від -1 до +1, робиться висновок про андрогінність.

Якщо індекс менше -1, робиться висновок про маскулінність.

Якщо індекс більше +1 – про фемінінність.

У випадку, коли індекс більше +2,025 говорять про яскраво виражену фемінінність, а якщо індекс менше -2,025 говорять про яскраво виражену маскулінність [71].

2. «Визначення гендерної ідентичності» Л. Б. Шнейдера [61].

Для вивчення гендерної ідентичності використовується методика на принципах прямого та ланцюгового асоціативного тесту. Спочатку опитуваному пред'являлося два слова-стимулу: "жінка" і "чоловік", на які кожен випробуваний записував по 10 асоціативних реакцій. Потім на ці 10 слів-стимулів знову пропонувалося записати 10 будь-яких слів, що прийшли в голову.

Усі асоціативні реакції (первинні та вторинні) випробуваних зводилися до купи. Потім за кожним початковим словом-стимулом "жінка" і "чоловік" була наступна обробка: групи слів, що утворюють "гніздо

асоціацій", замінювалися одним словом. Слова, що зустрічаються за обома стимулами, виключалися, явні (відверті) асоціації вилучалися, випадкові асоціації також видалялися із загального набору. У результаті залишені ключові асоціації зі словами-стимулами.

Обробка даних.

Спочатку підраховується кількість збігів за ключом з самоописами себе в категоріях жінки (якщо респондент - жінка) або чоловіка (якщо респондент - чоловік), а потім число самоописів себе в категоріях протилежної статі. Далі кількість слів-реакцій опису себе як жінки/чоловіки потрібно розділити на кількість слів-реакцій опису себе як особи протилежної статі.

Інтерпретація.

0-1,0 – Передчасна ідентичність.

1,0-2,0 – Дифузна ідентичність.

2,0-3,0 – Мораторій.

3,0-4,0 – Досягнута позитивна ідентичність.

4,0 і вище – псевдопозитивна ідентичність.

Передчасна ідентичність - високі показники з авторитарності та низькі за самостійністю. Передчасна ідентичність виникає у тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів, ідентичність не усвідомлюється, скоріше це варіант нав'язаної ідентичності.

Дифузна ідентичність - це статус ідентичності, при якому немає міцних цілей, цінностей і переконань та спроб їх активно сформувати. Людина з "дифузною ідентичністю" може вступити до стадії "мораторію" і потім перейти до "зрілої ідентичності". Але він може також назавжди залишитися на рівні "передчасної ідентичності", відмовившись від активного вибору та самовизначення, або піти шляхом дифузії.

Критеріями розмитої (дифузної) ідентичності є:

- середній ступінь незадоволеності собою та своїми можливостями, сумнів у здатності викликати в інших повагу;
- сумнів у цінності власної особистості, відстороненість, що межує з байдужістю до власного "Я", втрата інтересу до свого внутрішнього світу;
- ригідність Я-концепції - небажання змінюватися і натомість загального позитивного ставлення себе; уявлення про те, що своя особистість, характер та діяльність здатні викликати зневагу, нерозуміння, осуд;
- наявність внутрішніх конфліктів особистості, сумнівів, незгод з собою, занижена самооцінка, що призводить до сумнівів у своїй здатності щось змінити чи вжити;
- самозвинувачення, готовність поставити собі провину свої промахи і невдачі, власні недоліки яскраво виражені.

Мораторій - це статус ідентичності, у якому людина перебуває у стані кризи ідентичності і активно намагається розв'язати його, пробуючи різні варіанти. "Мораторій" зазвичай передбачає високий тривожності.

Досягнута ідентичність - статус ідентичності, яким володіє людина, яка сформувала певну сукупність особистісно значущих для неї цілей, цінностей і переконань, що переживає їх як особистісно значущі, що забезпечують йому почуття спрямованості та свідомості життя. Репрезентацією досягнутої ідентичності є позитивне самовідношення при позитивному оцінюванні власних якостей та стабільного зв'язку з соціумом, а також повної координації механізмів ідентифікації та відокремлення [61].

Псевдоідентичність - стабільне заперечення своєї унікальності або, навпаки, її амбітне підкреслення з переходом у стереотипію, а також порушення механізмів ідентифікації та відокремлення у бік

гіпертрофованості, порушення тимчасової зв'язності життя, ригідність Я-концепції, хворобливе неприйняття критики [60].

3. Методика «Норми поведінки чоловіка і жінки» [37].

Методика «Норми поведінки чоловіка і жінки» призначена для оцінки рівня гендерної ідентифікації. Гендерна ідентифікація визначається як ступінь засвоєння соціально-прийнятних для чоловіків і жінок норм поведінки, які представлені у методиці у вигляді набору особистісних якостей. Ця методика допомагає виявити, наскільки підлітки ідентифікують себе як представників певної гендерної ролі та чи відповідають їм соціокультурні стереотипи щодо чоловіків і жінок.

Методика може оцінювати рівень гендерної ідентифікації підлітків на трьох рівнях: високий, середній і низький. Це може допомогти визначити, наскільки підлітки адаптуються до соціальних очікувань щодо гендерних ролей і наскільки вони ідентифікують себе з певною гендерною ідентичністю.

Завдяки цій методиці дослідники можуть отримати інформацію про те, які гендерні ролі і норми поведінки більше або менше відповідають підліткам, що може бути корисним при вивченні гендерної соціалізації і впливу соціокультурних чинників на формування ідентичності в цьому віці.

Інструкція:

Вам треба виділити з запропонованого списку чоловічі (М), жіночі (Ж) і нейтральні (Н) (однаково властиві обом статям) якості. Стимульний матеріал (див. додаток Б)

Обробка та аналіз результатів:

Чисто чоловічі риси (М): 1,3,4,5,9,11,21,33,42,45,46,
49,76,77,78,79,81,85,86,96.

Для жінок характерні риси (Ж): 12,20,25,27,28,30,34,40,43,48,
50,63,65,84,87,89,92,97,101,103.

Число збігів (по 1 балу кожне) підсумовується по кожній позиції – М і Ж. Максимальна кількість набраних балів - 20. Співвіднесення балів М і Ж дозволяє виявити рівень гендерної ідентифікації:

- високий - 16-20 балів;
- середній - 10-15 балів;
- низький - 1-9 балів [37].

4. Методика «Хто Я?» (М. Кун та Т. Мак-Партланд) [49].

Методика «Хто Я?» являє собою нестандартизоване самоописання з відкритою формою і (у деяких модифікаціях) кількістю відповідей. Методика була запропонована у 1954 році М. Куном та Т. Мак-Партландом.

Тест створений, виходячи з Я-концепції Манфреда Куна. Його теоретичною основою служать концепції соціальних ролей та рольової поведінки, в рамках яких задається спосіб самосприйняття людини як носія цих ролей. Цей факт знаходить свій відбиток у самоописах піддослідних. Проте водночас особистості властиво рефлексувати свої психологічні характеристики і своє місце у світі. Тому методика охоплює не тільки рольові аспекти, але всі сфери уявлень людини про свою особистість та її ядру – «Я». Таким чином, цей тест використовується для вивчення змістовних характеристик Я-концепції особистості.

Інструкція «Протягом 12 хвилин вам необхідно дати якнайбільше відповідей на одне запитання, що стосується вас: «Хто Я такий(така)?». Намагайтеся дати якомога більше відповідей. Кожну нову відповідь починайте з нового рядка (залишаючи деяке місце від лівого краю аркуша). Ви можете відповідати так, як вам хочеться, фіксувати всі відповіді, які приходять до вас на думку, оскільки в цьому завданні немає правильних чи неправильних відповідей. Усі відповіді слід давати у тому порядку, у якому вони спонтанно виникають» [50].

Оцінка результатів. Перш за все, отримані результати є показником рівня розвитку рефлексії особистості, про який можна побічно судити за кількістю відповідей, даних за відведений проміжок часу: чим більше відповідей дано за відведений час, тим рівень рефлексії вищий. З іншого боку, ця методика дозволяє здійснити змістовну характеристику Я-концепції особистості. Для цього традиційно отримані від випробуваних відповіді обробляються з використанням процедури контент-аналізу, що передбачає виділення смислових категорій та подальше здійснення їх підрахунку. Найчастіше для змістовного аналізу відповідей застосовуються такі категорії: групи приналежності/соціальні групи (стаття, вік, національність, соціальне членство тощо), тип спорідненості, основні заняття, риси характеру, інтерперсональний стиль, ідеологічні установки; інтереси і захоплення, устремління та інших. Але спектр смислових категорій аналізу може бути набагато ширше. Наприклад:

1) соціальні: приналежність до певної соціальної групи (вік, стать, етнос, релігія тощо), сімейні ролі, професійні ролі, міжособистісні ролі;

2) особистісні: захоплення та інтереси, особистісні риси, зовнішні дані, вміння (компетентність), інтелектуальні здібності, відносини з оточуючими, переваги та бажання;

3) предмети особистої власності.

Робиться висновок про кількісне співвідношення даних категорій, саме: визначається що переважає - соціальні характеристики (соціальна ідентичність) чи особистісні характеристики (особистісна ідентичність). При цьому, на думку авторів методики, важливо враховувати порядковий номер категорії, оскільки вважається, що він є показником ступеня суб'єктивної значущості тієї чи іншої категорії для випробуваного (чим вищий порядковий номер, тим важливіша категорія) [50].

2.3. Психологічний та статистичний аналіз показників психологічних особливостей гендерної ідентичності у юнацькому віці

У дослідженні взяли участь 30 респондентів віком від 17 до 22 років, з них 15 хлопців та 15 дівчат.

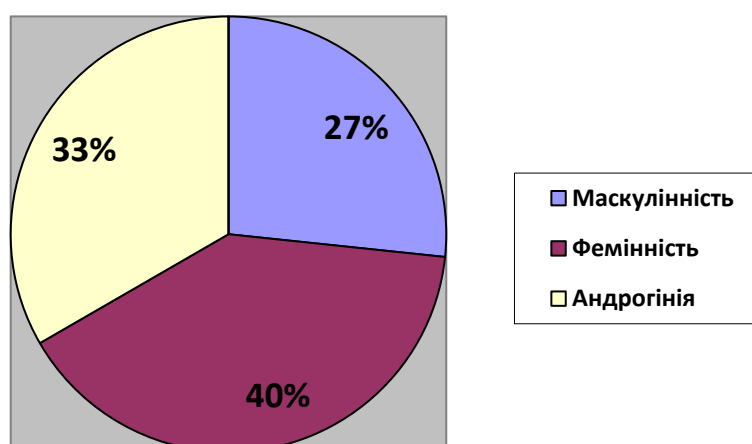
1. За опитувальником С. Бем «Визначення гендерної ролі» маємо наступні результати (див. табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Результати дослідження за методикою
«Визначення гендерної ролі»

№	Показник за опитувальником	Кількість респондентів
1	Маскулінність	8
2	Фемінність	12
3	Андрогінність	10

Отже, із 30 респондентів 8 мають схильність до маскулінності; 12 до фемінності і 10 з 30 опитуваних відносяться до андрогенного типу. Для більш наочного відображення результатів дослідження див. рис. 2.1

**Рис. 2.1 Сегментограма результатів дослідження за методикою
«Визначення гендерної ролі»**

За даною сегментограмою бачимо, що 27% респондентів схильні до маскулінності – зазвичай, це переважно чоловіки, але також можуть бути жінки з маскулініними рисами характеру. Ці люди, як правило, сильні, наполегливі, рішливі і логічно мислячі. Вони часто прагнуть до влади і успіху.

40% опитуваних з схильністю до фемінності - це переважно жінки, але також можуть бути чоловіки з фемінними рисами характеру. Ці люди, як правило, ніжні, емоційні, співчутливі і творчі. Вони часто прагнуть до близькості і взаємодії з іншими людьми.

33% респондентів з андрогенним типом - це люди з поєднанням маскулініних і фемінних рис. Вони можуть бути чоловіками або жінками, і їх особистість не вписується в традиційні гендерні рамки. Вони можуть бути сильними і наполегливими, але також ніжними і емоційними. Вони можуть бути логічними і раціональними, але також творчими і співчутливими.

2. За методикою «Визначення гендерної ідентичності» маємо такі результати (див. табл. 2.2)

Таблиця 2.2

**Результати за методикою
«Визначення гендерної ідентичності»**

№	Показник за методикою	Кількість відповідей
1	Передчасна ідентичність	2
2	Дифузна ідентичність	5
3	Мораторій	3
4	Досягнута позитивна ідентичність	14
5	Псевдопозитивна ідентичність	6

Виходячи з таблиці бачимо, що 2 людини мають передчасну ідентичність; 5 із 30 респондентів схиляються до дифузної ідентичності; 3 здобувача освіти отримали показник мораторій; 14 осіб мають досягнуту позитивну ідентичність та 6 опитуваних мають псевдопозитивну ідентичність.

Для більш детального опису результатів розглянемо наступну сегментограму (див. рис. 2.2).

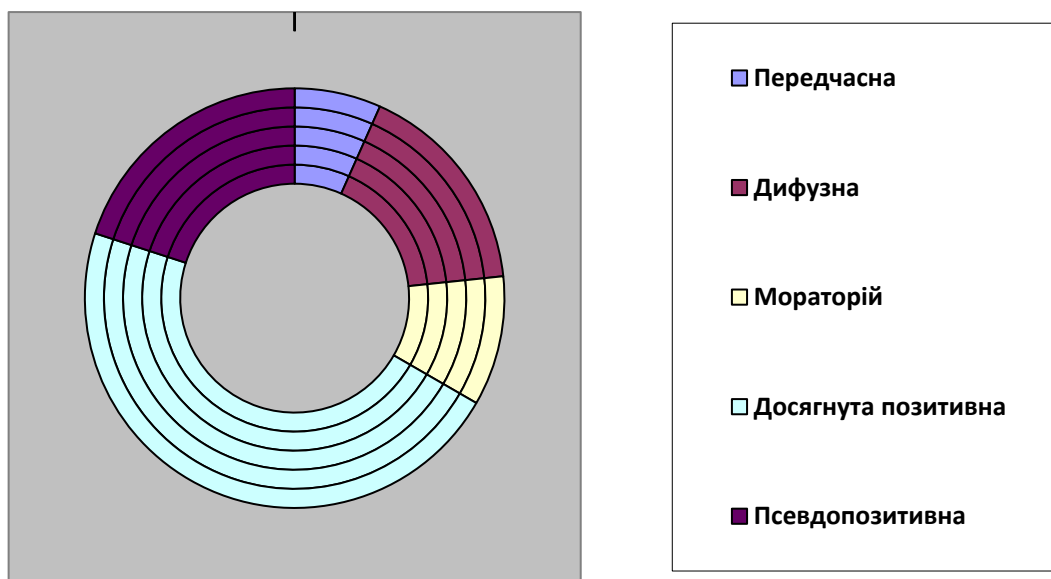

Рис. 2.2. Сегментограма результатів дослідження за методикою «Визначення гендерної ідентичності»

На графіку бачимо, що 7% респондентів мають передчасну ідентичність. Ці люди мають чітке уявлення про свою гендерну ідентичність, але це уявлення не є добре обґрунтованим; вони часто приймають гендерні ролі і стереотипи, які не відповідають їх індивідуальним особливостям. Вони можуть відчувати тиск з боку суспільства, щоб відповідати певним гендерним нормам.

17% респондентів з дифузною ідентичністю: Ці люди не мають чіткого уявлення про свою гендерну ідентичність. Вони можуть відчувати плутанину і невизначеність щодо своєї статі і гендеру. Вони можуть

відчувати себе некомфортно в своєму тілі або в соціальних ситуаціях, пов'язаних з їх статтю.

Респонденти з мораторієм - 10%. Ці опитувані перебувають у процесі формування своєї гендерної ідентичності. Вони можуть експериментувати з різними гендерними ролями і стереотипами, щоб знайти те, що підходить їм найкраще, також можуть відчувати занепокоєння або тривогу щодо своєї гендерної ідентичності.

47% Респондентів з досягнутою позитивною ідентичністю. Ці люди мають чітке уявлення про свою гендерну ідентичність, яке відповідає їх індивідуальним особливостям. Вони відчують себе комфортно в своєму тілі і в соціальних ситуаціях, пов'язаних з їх статтю.

Вони не відчують тиску з боку суспільства, щоб відповідати певним гендерним нормам.

І 20% опитуваних з псевдопозитивною ідентичністю. Ці респонденти мають чітке уявлення про свою гендерну ідентичність, але це уявлення не є стійким. Вони можуть відчувати себе комфортно в своєму тілі і в соціальних ситуаціях, пов'язаних з їх статтю, але це почуття може бути поверхневим. Вони можуть відчувати тиск з боку суспільства, щоб відповідати певним гендерним нормам.

Ці результати свідчать про те, що більшість респондентів мають чітке уявлення про свою гендерну ідентичність. Однак є також респонденти, які перебувають у процесі формування своєї гендерної ідентичності або мають нестійке уявлення про свою гендерну ідентичність.

3. За методикою «Норми поведінки чоловіків і жінок» маємо такі результати (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Результати дослідження за методикою «Норми поведінки
чоловіків і жінок»**

Рівень засвоєння соціальних навичок для хлопців та дівчат	Хлопці	Дівчата
Високий	6	8
Середній	7	6
Низький	2	1

Дивлячись на таблицю можна сказати, що 6 хлопців із 15 мають високий рівень засвоєння соціальних навичок, 7 – середній та 2 – низький рівень; серед дівчат маємо наступні результати – 8 із 15 – високий рівень; 6 дівчат мають середній рівень засвоєння соціальних навичок та 1 людина низький рівень. Більш детальний опис представлено у графіку (рис. 3.3)

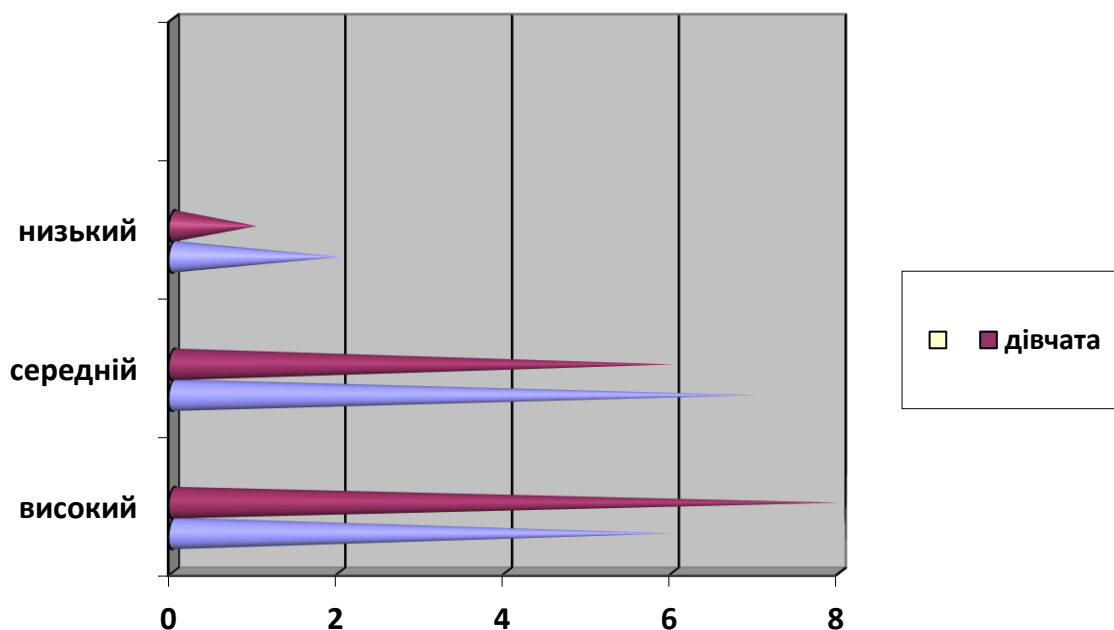

Рис. 2.3 Графік результатів дослідження за методикою «Норми поведінки чоловіків і жінок»

Серед хлопців (15 респондентів):

6 хлопців (40%) мають високий рівень засвоєння соціальних навичок. Це свідчить про те, що ці респонденти успішно впоралися із соціальними нормами та навичками поведінки, прийнятними для чоловіків.

7 хлопців (46.67%) мають середній рівень засвоєння соціальних навичок. Це означає, що ці респонденти можуть володіти певними соціальними навичками, але їхній рівень засвоєння не є надзвичайно високим.

2 хлопці (13.33%) мають низький рівень засвоєння соціальних навичок. Це свідчить про те, що ці респонденти можуть мати труднощі у виконанні соціальних норм та навичок поведінки, прийнятних для чоловіків.

Серед дівчат (15 респондентів):

8 дівчат (53.33%) мають високий рівень засвоєння соціальних навичок. Це означає, що ці респондентки успішно впоралися із соціальними нормами та навичками поведінки, прийнятними для жінок.

6 дівчат (40%) мають середній рівень засвоєння соціальних навичок. Це означає, що ці респондентки можуть володіти певними соціальними навичками, але їхній рівень засвоєння не є надзвичайно високим.

1 дівчина (6.67%) має низький рівень засвоєння соціальних навичок. Це свідчить про те, що ця респондентка може мати труднощі у виконанні соціальних норм та навичок поведінки, прийнятних для жінок.

Загальний висновок полягає в тому, що рівень засвоєння соціальних навичок різний серед респондентів обох статей. Це може бути пов'язане з індивідуальними різницями в гендерній ідентичності та соціокультурними чинниками, що впливають на формування цих навичок.

4. За методикою «Тест Хто я?» маємо такі результати (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл відповідей респондентів за категоріями Я-концепції

№	Категорія Я-концепції	Доля відповідей
1	Фізичне «Я»	20%
2	Соціальне «Я»	50%
3	Рефлексивне «Я»	30%

Для більш детального опису результатів розглянемо наступну гістограму (див. рис. 2.4).

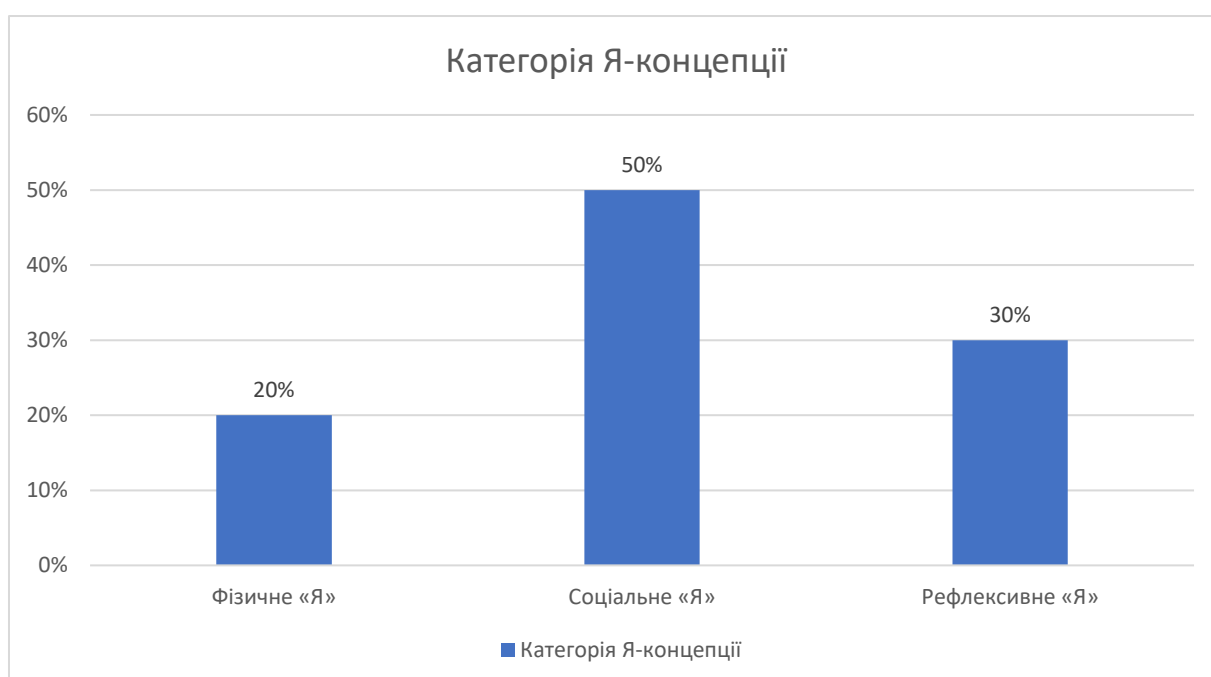

Рис. 2.4. Гістограма розподілу відповідей респондентів за категоріями

Переваги соціального «Я» (50%) у респондентів свідчать про те, що вони більшою мірою орієнтовані на взаємодію з іншими людьми. Вони цінують сімейні стосунки, вважають себе відповідальними членами суспільства та мають багато друзів. Це говорить про те, що вони почуваються комфортно у соціумі та мають міцні соціальні зв'язки.

Невелика частка відповідей (20%), пов'язаних із фізичним «Я», може свідчити, що респонденти не надають великого значення своїй зовнішності чи фізичним здібностям. Вони швидше концентруються на своїх соціальних відносинах та внутрішньому світі.

Частка відповідей, пов'язаних із рефлексивним «Я», становить 30%, що більше, ніж частка відповідей, пов'язаних із фізичним «Я». Це говорить про те, що респонденти замислюються про себе, свої цінності, цілі та самовідносини. Вони мають чіткі життєві орієнтири та прагнуть самореалізації.

Далі представлена таблиця відповідей щодо конкретних характеристик (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл відповідей респондентів щодо конкретних характеристик

№	Характеристики	Доля обраних відповідей респондентами
1	Стать	100%
2	Вік	100%
3	Зовнішність	80%
4	Здоров'я	60%
5	Фізичні здібності	40%
6	Сімейний стан	70%
7	Рід занять	40%
8	Соціальний статус	60%
9	Стосунки з іншими людьми	90%
10	Професійні досягнення	30%
11	Свої думки, почуття, емоції	40%
12	Свої цінності, переконання, ідеали	30%
13	Свої цілі та плани	20%
14	Свої сильні та слабкі сторони	10%

Як видно з таблиці, найчастіше респонденти згадують такі характеристики, як стать, вік, зовнішність, здоров'я, сімейні стосунки та стосунки з іншими людьми. Характеристики, пов'язані з професією, згадуються рідше. В цілому, результати дослідження свідчать про те, що у респондентів, переважає соціальне «Я». Респонденти найчастіше

визначають себе через свої відносини з іншими людьми, сімейні зв'язки, соціальні ролі та захоплення. Рефлексивне «Я» також відіграє у самовизначенні респондентів, але менш виражено, ніж соціальне «Я».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі було описано особливості гендерної ідентичності у юнацькому віці. Їх можна описати наступними пунктами:

Пошук себе. У юнацькому віці молоді люди починають замислюватися про своє місце в світі, про свої цінності, цілі та мрії. Цей процес також стосується і гендерної ідентичності. Юні люди починають замислюватися про те, що для них означає бути чоловіком або жінкою, які ролі вони хочуть виконувати в суспільстві.

Вплив соціуму. Соціум відіграє важливу роль у формуванні гендерної ідентичності. Молоді люди отримують інформацію про гендерні ролі та норми з різних джерел, таких як сім'я, друзі, школа, ЗМІ. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, соціум може допомогти молодим людям сформувати здорову гендерну ідентичність. З іншого боку, він може призвести до стереотипів та упереджень.

Фізичні зміни. У юнацькому віці відбувається статеве дозрівання, яке супроводжується фізичними змінами. Ці зміни можуть призвести до переосмислення своєї гендерної ідентичності. Наприклад, молоді люди, які починають рости, можуть відчувати себе більш мужніми, а молоді жінки, які починають набирати вагу, можуть відчувати себе менш жіночними.

Емоційні зміни. У юнацькому віці відбувається також емоційний розвиток. Молоді люди починають відчувати більш широкий спектр емоцій, в тому числі і емоції, пов'язані з гендером. Наприклад, молоді люди можуть відчувати себе більш емоційними, ніж чоловіки, а молоді жінки - більш напористими, ніж жінки.

Було підібрано методики дослідження. Емпірично досліджено психологічні особливості гендерної ідентичності у юнацькому віці. Емпіричне дослідження показало, що більшість респондентів мають чітке уявлення про свою гендерну ідентичність. Однак є також респонденти, які

перебувають у процесі формування своєї гендерної ідентичності або мають нестійке уявлення про свою гендерну ідентичність. Рівень засвоєння соціальних навичок різний серед респондентів обох статей. Це може бути пов'язане з індивідуальними різницями в гендерній ідентичності та соціокультурними чинниками, що впливають на формування цих навичок. У більшості респондентів, переважає соціальне «Я». Респонденти найчастіше визначають себе через свої відносини з іншими людьми, сімейні зв'язки, соціальні ролі та захоплення. Рефлексивне «Я» також відіграє у самовизначенні респондентів, але менш виражено, ніж соціальне «Я».

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

3.1. Розробка тренінгу щодо розуміння та розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці

Мета тренінгової програми:

- Формування у юнаків розуміння гендерної ідентичності як складного та багатогранного явища.
- Розвиток позитивного ставлення до себе та інших людей, незалежно від їх гендерної ідентичності.
- Профілактика гендерних стереотипів та дискримінації.

Тривалість:

10 занять по 2 години.

Методи:

- Індивідуальні та групові дискусії.
- Робота в парах та малих групах.
- Ігри та вправи.
- Практичні завдання.

Очікувані результати:

- Учасник будуть мати базові знання про гендерну ідентичність.
- Юнаки будуть розуміти, що гендерна ідентичність є складним та багатогранним явище.
- Будуть ставитися до себе та інших людей з повагою, незалежно від їх гендерної ідентичності.
- Критично ставитися до гендерних стереотипів та дискримінації

Зміст програми:

Заняття 1. Що таке гендерна ідентичність?

Мета: Знайомство з поняттям гендерної ідентичності. Розбір основних компонентів гендерної ідентичності. Обговорення гендерних стереотипів та їх впливу на формування гендерної ідентичності.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерної ідентичності.
- Картки з різними гендерними ролями та стереотипами.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з знайомства з учасниками. Потім він/вона робить вступне слово, в якому дає визначення поняттю гендерної ідентичності.

«Гендерна ідентичність – це відчуття себе чоловіком, жінкою або чимось середнім. Це не те, що ми вибираємо, а те, що ми відчуваємо. Гендерна ідентичність формується під впливом багатьох факторів, в тому числі біологічних, психологічних та соціальних» [39].

Вправа «Я - це...»

Учасники по черзі називають слова, які описують їх гендерну ідентичність [39].

Основна частина

Тренер знайомить учасників з основними компонентами гендерної ідентичності:

Гендерна приналежність – це відчуття себе чоловіком, жінкою або чимось середнім.

Гендерна роль – це набори поведінкових, емоційних та психологічних характеристик, які приписуються чоловікам і жінкам.

Гендерна експресія – це зовнішні прояви гендерної ідентичності, такі як одяг, зачіска, манера поведінки [34].

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють ці компоненти.

Вправа «Гендерна експресія»

Учасники повинні створити колаж або малюнок, який відображає їх гендерну експресію.

Гендерні стереотипи.

Тренер пояснює, що **гендерні стереотипи** – це уявлення про те, як повинні поводитися чоловіки і жінки. Гендерні стереотипи можуть бути дуже обмеженими і не дозволяють людям бути собою.

Вправа «Гендерні стереотипи» [34].

Учасники отримують картки з різними гендерними ролями та стереотипами. Вони повинні обговорити, чи є ці стереотипи справедливими.

Тренер проводить вправу, в якій учасники обговорюють різні гендерні стереотипи.

Заклучення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Напишіть есе про свою гендерну ідентичність.

Поговоріть зі своїми друзями та родичами про гендерну ідентичність.

Заняття 2. Різноманітність гендерних ідентичностей

Мета: Розгляд різних типів гендерної ідентичності. Обговорення досвіду людей з небінарною гендерною ідентичністю. Профілактика гендерної дискримінації.

Матеріали:

Презентація на тему гендерної ідентичності.

Фотографії та відео людей з різними гендерними ідентичностями.

Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що гендерна ідентичність може бути різноманітною.

Тренер:

Гендерна ідентичність – це не просто чоловіча або жіноча. Існує багато інших гендерних ідентичностей, таких як небінарна, гендерфлюїдна, гендерквір та інші. Люди з небінарною гендерною ідентичністю не відчувають себе повністю чоловіками або жінками. Вони можуть відчувати себе кимось середнім або зовсім не відчувати себе ні чоловіком, ні жінкою. Люди з гендерфлюїдною гендерною ідентичністю відчувають себе по-різному в різні моменти часу. Вони можуть відчувати себе чоловіком, жінкою або чимось середнім. Люди з гендерквір гендерною ідентичністю не відчувають себе обмеженими гендерними нормами. Вони можуть відчувати себе чоловіком, жінкою, чимось середнім або зовсім не відчувати себе ні чоловіком, ні жінкою [54].

Вправа «Гендерні ідентичності» [54].

Учасники отримують картки з фотографіями людей з різними гендерними ідентичностями. Вони повинні відгадати, яка гендерна ідентичність у кожної людини.

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють різні типи гендерної ідентичності.

Досвід людей з небінарною гендерною ідентичністю

Тренер розповідає про досвід людей з небінарною гендерною ідентичністю. Він/вона може запросити до участі в занятті людину з небінарною гендерною ідентичністю, яка може поділитися своїм досвідом.

Гендерна дискримінація

Тренер пояснює, що люди з небінарною гендерною ідентичністю часто стикаються з гендерною дискримінацією. Він/вона проводить вправу, в якій учасники обговорюють різні форми гендерної дискримінації.

Вправа «Гендерна дискримінація» [66].

Учасники отримують завдання написати коротку історію про людину, яка зіткнулася з гендерною дискримінацією.

Заключення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Почитайте про різні типи гендерної ідентичності.

Поговоріть зі своїми друзями та родичами про гендерну ідентичність.

Учасники по черзі називають слова, які описують їх гендерну ідентичність.

Заняття 3. Гендерні ролі та стереотипи

Мета: Розбір гендерних ролей та стереотипів. Обговорення впливу гендерних ролей та стереотипів на життя людей. Формування критичного ставлення до гендерних ролей та стереотипів.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерних ролей та стереотипів.
- Картки з різними гендерними ролями та стереотипами.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що гендерні ролі та стереотипи - це важлива частина гендерної ідентичності.

Тренер:

Гендерні ролі – це набори поведінкових, емоційних та психологічних характеристик, які приписуються чоловікам і жінкам. Гендерні стереотипи - це уявлення про те, як повинні поводитися чоловіки і жінки. Гендерні ролі та стереотипи формуються під впливом багатьох факторів, в тому числі культури, релігії та сім'ї [48].

Вправа «Гендерні ролі» [48].

Учасники отримують картки з різними гендерними ролями. Вони повинні обговорити, чи є ці ролі справедливими.

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють гендерні ролі та стереотипи.

Вплив гендерних ролей та стереотипів

Тренер пояснює, що гендерні ролі та стереотипи можуть мати значний вплив на життя людей. Вони можуть обмежувати можливості людей, призводити до дискримінації та насильства.

Вправа «Гендерні стереотипи».

Учасники отримують картки з різними гендерними стереотипами. Вони повинні обговорити, чи є ці стереотипи справедливими.

Критичне ставлення до гендерних ролей та стереотипів

Тренер проводить вправу, в якій учасники обговорюють, як можна формувати критичне ставлення до гендерних ролей та стереотипів [36].

Вправа «Критичне мислення» [36].

Учасники отримують завдання знайти приклади гендерних ролей та стереотипів в різних сферах життя. Вони повинні обговорити, як можна ставитися до цих ролей та стереотипів критично.

Заключення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Подумайте про те, як гендерні ролі та стереотипи впливають на ваше життя. Поговоріть зі своїми друзями та родичами про гендерні ролі та стереотипи.

Заняття 4. Гендерна самовиразка

Мета: Розгляд різних способів гендерної самоствердження. Обговорення проблем гендерної самовирази. Формування позитивного ставлення до гендерної самоствердження.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерної самовирази.
- Фотографії та відео людей з різною гендерною самовиразкою.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що гендерна самовиразка - це важлива частина гендерної ідентичності.

Тренер:

Гендерна самовиразка – це спосіб, яким людина представляє себе світу. Вона може включати в себе одяг, зачіску, манеру поведінки, захоплення та інтереси. Гендерна самовиразка може бути різноманітною і не обмежується гендерними стереотипами [15].

Вправа «Гендерна самовиразка» [34].

Учасники отримують завдання знайти приклади гендерної самовирази в різних сферах життя. Вони повинні обговорити, як ці приклади впливають на людей.

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють різні способи гендерної самовирази.

Проблеми гендерної самовирази

Тренер пояснює, що люди з нетиповою гендерною самовиразкою часто стикаються з проблемами. Вони можуть бути жертвами дискримінації, насильства та булінгу.

Вправа «Проблеми гендерної самовирази» [15].

Учасники отримують завдання знайти приклади проблем, з якими стикаються люди з нетиповою гендерною самовиразкою. Вони повинні обговорити, як можна вирішити ці проблеми.

Позитивне ставлення до гендерної самовирази

Тренер проводить вправу, в якій учасники обговорюють, як можна формувати позитивне ставлення до гендерної самовирази.

Вправа «Позитивне ставлення до гендерної самовирази» [11].

Учасники отримують завдання придумати позитивні заяви про гендерну самовиразку. Вони повинні обговорити, як ці заяви можуть допомогти людям бути собою.

Заключення.

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Подумайте про те, як ви самовиражаєтеся.

Поговоріть зі своїми друзями та родичами про гендерну самовиразку.

Заняття 5. Гендерна ідентичність та сексуальність

Мета: Розгляд взаємозв'язку між гендерною ідентичністю та сексуальністю. Обговорення проблем гендерної ідентичності та сексуальності. Формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності та сексуальності.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерної ідентичності та сексуальності.

- Фотографії та відео людей з різною гендерною ідентичністю та сексуальністю.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що гендерна ідентичність та сексуальність - це два різних поняття, але вони можуть бути пов'язані між собою.

Тренер:

Гендерна ідентичність – це відчуття себе чоловіком, жінкою або чимось середнім. **Сексуальність** – це емоційні, романтичні та/або сексуальні вподобання людини. Гендерна ідентичність та сексуальність можуть збігатися, а можуть і не збігатися.

Наприклад, людина може відчувати себе жінкою, але бути лесбійкою. Або людина може відчувати себе чоловіком, але бути геєм.

Не існує правильної або неправильної гендерної ідентичності чи сексуальності. Людина має право бути собою, незалежно від того, якою вона себе ідентифікує [25].

Вправа «Гендерна ідентичність та сексуальність» [36].

Учасники отримують завдання знайти приклади людей з нетиповою гендерною ідентичністю та сексуальністю. Вони повинні обговорити, як ці люди справляються з проблемами, з якими вони стикаються.

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють взаємозв'язок між гендерною ідентичністю та сексуальністю.

Проблеми гендерної ідентичності та сексуальності

Тренер пояснює, що люди з нетиповою гендерною ідентичністю та сексуальністю часто стикаються з проблемами. Вони можуть бути жертвами дискримінації, насильства та булінгу.

Вправа «Проблеми гендерної ідентичності та сексуальності» [34].

Учасники отримують завдання придумати способи вирішення проблем, з якими стикаються люди з нетиповою гендерною ідентичністю та сексуальністю.

Позитивне ставлення до гендерної ідентичності та сексуальності

Тренер проводить вправу, в якій учасники обговорюють, як можна формувати позитивне ставлення до гендерної ідентичності та сексуальності.

Вправа «Позитивне ставлення до гендерної ідентичності та сексуальності» [40].

Учасники отримують завдання придумати позитивні заяви про гендерну ідентичність та сексуальність. Вони повинні обговорити, як ці заяви можуть допомогти людям бути собою.

Заключення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Подумайте про те, як гендерна ідентичність та сексуальність впливають на ваше життя.

Поговоріть зі своїми друзями та родичами про гендерну ідентичність та сексуальність.

Заняття 6. Гендерна ідентичність та сім'я

Мета: Розгляд ролі сім'ї в формуванні гендерної ідентичності. Обговорення проблем гендерної ідентичності в сім'ї. Формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності в сім'ї.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерної ідентичності та сім'ї.
- Фотографії та відео людей з різною гендерною ідентичністю в сім'ях.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що сім'я відіграє важливу роль у формуванні гендерної ідентичності.

Тренер:

«Сім'я є першим соціальним середовищем, в якому людина стикається з гендерними ролями та стереотипами. Батьки, брати, сестри та інші члени сім'ї можуть впливати на те, як людина сприймає свою гендерну ідентичність» [54].

Сім'я може бути джерелом підтримки та прийняття для людей з нетиповою гендерною ідентичністю. Але сім'я також може бути джерелом дискримінації та насильства.

Важливо, щоб у сім'ї панувала атмосфера прийняття та поваги до гендерної ідентичності всіх її членів.

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють роль сім'ї в формуванні гендерної ідентичності.

Вправа «Роль сім'ї» [54].

Учасники отримують завдання подумати про те, як їх сім'я вплинула на їхню гендерну ідентичність. Вони повинні обговорити свої думки з іншими учасниками.

Проблеми гендерної ідентичності в сім'ї

Тренер пояснює, що люди з нетиповою гендерною ідентичністю в сім'ї часто стикаються з проблемами. Вони можуть бути жертвами дискримінації, насильства та булінгу.

Вправа «Проблеми гендерної ідентичності в сім'ї» [52].

Учасники отримують завдання знайти приклади проблем, з якими стикаються люди з нетиповою гендерною ідентичністю в сім'ї. Вони повинні обговорити, як ці проблеми можна вирішити.

Позитивне ставлення до гендерної ідентичності в сім'ї

Тренер проводить вправу, в якій учасники обговорюють, як можна формувати позитивне ставлення до гендерної ідентичності в сім'ї.

Вправа «Позитивне ставлення до гендерної ідентичності в сім'ї» [52].

Учасники отримують завдання придумати способи формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності в сім'ї. Вони повинні обговорити, як ці способи можна реалізувати.

Заклучення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Подумайте про те, як ваша сім'я вплинула на вашу гендерну ідентичність.

Поговоріть зі своїми батьками, братами, сестрами та іншими членами сім'ї про гендерну ідентичність.

Заняття 7. Гендерна ідентичність та суспільство

Мета: Розгляд ролі суспільства в формуванні гендерної ідентичності. Обговорення проблем гендерної ідентичності в суспільстві. Формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерної ідентичності та суспільства.
- Фотографії та відео людей з різною гендерною ідентичністю в суспільстві.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що суспільство також відіграє важливу роль у формуванні гендерної ідентичності.

Тренер:

«Суспільство впливає на гендерну ідентичність через гендерні ролі та стереотипи, які воно пропагує.

Гендерні ролі - це набори поведінкових, емоційних та психологічних характеристик, які приписуються чоловікам і жінкам. Гендерні стереотипи - це уявлення про те, як повинні поводитися чоловіки і жінки.

Суспільство може бути джерелом підтримки та прийняття для людей з нетиповою гендерною ідентичністю. Але суспільство також може бути джерелом дискримінації та насильства.

Важливо, щоб у суспільстві панувала атмосфера прийняття та поваги до гендерної ідентичності всіх людей» [34].

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють роль суспільства в формуванні гендерної ідентичності.

Вправа «Роль суспільства» [37].

Учасники отримують завдання подумати про те, як суспільство вплинуло на їхню гендерну ідентичність. Вони повинні обговорити свої думки з іншими учасниками.

Проблеми гендерної ідентичності в суспільстві

Тренер пояснює, що люди з нетиповою гендерною ідентичністю в суспільстві часто стикаються з проблемами. Вони можуть бути жертвами дискримінації, насильства та булінгу.

Вправа «Проблеми гендерної ідентичності в суспільстві» [51].

Учасники отримують завдання знайти приклади проблем, з якими стикаються люди з нетиповою гендерною ідентичністю в суспільстві. Вони повинні обговорити, як ці проблеми можна вирішити.

Позитивне ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві

Тренер проводить вправу, в якій учасники обговорюють, як можна формувати позитивне ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві.

Вправа «Позитивне ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві» [67].

Учасники отримують завдання придумати способи формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві. Вони повинні обговорити, як ці способи можна реалізувати.

Заключення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Подумайте про те, як суспільство вплинуло на вашу гендерну ідентичність.

Поговоріть зі своїми друзями, родичами та іншими людьми про гендерну ідентичність.

Заняття 8. Гендерна ідентичність та особистий розвиток

Мета: Розгляд гендерної ідентичності як компонента особистісного розвитку. Обговорення проблем гендерної ідентичності в особистісному розвитку. Формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності в особистісному розвитку.

Матеріали:

- Презентація на тему гендерної ідентичності та особистісного розвитку.
- Фотографії та відео людей з різною гендерною ідентичністю.
- Ноутбуки або аркуші паперу та ручки для групової роботи.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що гендерна ідентичність є важливим компонентом особистісного розвитку.

Тренер:

Гендерна ідентичність формується під впливом різних факторів, включаючи біологічні, психологічні та соціальні. Біологічні фактори включають в себе гени, гормони та анатомію. Психологічні фактори включають в себе особистість, темперамент та цінності. Соціальні фактори включають в себе гендерні ролі та стереотипи, які пропагуються в суспільстві.

Вправа «Вплив гендерної ідентичності» [67].

Учасники отримують завдання подумати про те, як гендерна ідентичність впливає на їхнє життя. Вони повинні обговорити свої думки з іншими учасниками.

Люди з нетиповою гендерною ідентичністю часто стикаються з проблемами в особистісному розвитку. Вони можуть відчувати себе відірваними від суспільства, не розуміти свою власну ідентичність і мати проблеми з самоприйняттям.

Для того щоб люди з нетиповою гендерною ідентичністю могли повноцінно розвиватися, важливо формувати позитивне ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві. Це можна зробити за допомогою наступних заходів:

Просвітницька робота. Важливо проводити освітню роботу про гендерну ідентичність, щоб люди розуміли, що гендерна ідентичність є різноманітною і що немає правильної або неправильної гендерної ідентичності.

Захист від дискримінації та насильства. Важливо захищати людей з нетиповою гендерною ідентичністю від дискримінації та насильства. Це можна зробити за допомогою законодавчих та соціальних заходів.

Підтримка. Люди з нетиповою гендерною ідентичністю потребують підтримки з боку сім'ї, друзів та інших людей. Це допоможе їм відчувати себе прийнятими та зрозумілими.

Формування позитивного ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві допоможе людям з нетиповою гендерною ідентичністю повноцінно розвиватися і реалізувати свій потенціал."

Вправа «Проблеми гендерної ідентичності» [37].

Учасники отримують завдання знайти приклади проблем, з якими можуть стикатися люди з нетиповою гендерною ідентичністю в процесі особистісного розвитку. Вони повинні обговорити, як ці проблеми можна вирішити.

Основна частина

Тренер проводить групову дискусію, в якій учасники обговорюють наступні питання:

- Як гендерна ідентичність впливає на особистісне становлення людини?
- Які проблеми можуть виникнути у людей з нетиповою гендерною ідентичністю в процесі особистісного розвитку?
- Як можна формувати позитивне ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві?

Заключення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Завдання для домашнього завдання:

Подумайте про те, як гендерна ідентичність впливає на ваше особистісне становлення.

Поговоріть зі своїми друзями, родичами та іншими людьми про гендерну ідентичність.

Заняття 9. Практичні завдання

Мета: Розробка та виконання індивідуальних або групових проектів з теми гендерної ідентичності.

Матеріали:

Допоміжні матеріали за темою гендерної ідентичності, такі як статті, книги, відео, веб-сайти тощо.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що практичні завдання є важливим етапом навчання.

Тренер:

Практичні завдання допоможуть вам закріпити отримані знання та навички. Вони також допоможуть вам краще зрозуміти тему гендерної ідентичності.

У вас є можливість розробити та виконати індивідуальний або груповий проект. Проекти можуть бути різними, наприклад, це може бути стаття, відео, презентація, соціальна кампанія тощо.

Які проекти ви хочете розробити?

Розробка проектів

Учасники об'єднуються в групи або працюють індивідуально над розробкою проектів.

Приклади практичних завдань:

- Створити відеоролик про гендерну ідентичність.
- Написати статтю про проблеми гендерної ідентичності.
- Розробити соціальну кампанію на підтримку людей з нетиповою гендерною ідентичністю.

- Створити освітню програму про гендерну ідентичність.

Захист проектів

Учасники презентують свої проекти перед групою.

Оцінювання

Проекти оцінюються за такими критеріями:

- Адекватність теми
- Якість виконання
- Креативність

Заключення

Тренер підводить підсумок заняття і відповідає на запитання учасників.

Рекомендації

Учасникам рекомендується:

- Вибрати тему, яка є для них цікавою та важливою.
- Підготувати ретельне дослідження теми.
- Використати різні джерела інформації.
- Будувати свій проєкт на основі власних думок та переконань.
- Не боятися експериментувати та бути креативними.

Заняття 10. Підсумкове заняття

Мета: Обговорення результатів програми. Відповіді на запитання учасників. Підсумок основних ідей програми.

Хід заняття:

Вступ

Тренер починає заняття з підсумку попереднього заняття. Потім він/вона робить вступне слово, в якому говорить про те, що на цьому занятті відбудеться обговорення результатів програми.

Тренер:

Ми завершили програму про гендерну ідентичність. Я хочу, щоб ми обговорили, що ми дізналися за цей час.

- Що було для вас найцікавішим?
- Що ви навчилися?
- Які висновки ви зробили?

Обговорення результатів програми

Учасники обговорюють результати програми. Вони діляться своїми думками та враженнями.

Тренер відповідає на запитання учасників.

Підсумок основних ідей програми

Основні ідеї програми:

Гендерна ідентичність – це складне поняття, яке формується під впливом різних факторів, включаючи біологічні, психологічні та соціальні. Біологічні фактори включають в себе гени, гормони та анатомію. Психологічні фактори включають в себе особистість, темперамент та цінності. Соціальні фактори включають в себе гендерні ролі та стереотипи, які пропагуються в суспільстві [9].

Гендерна ідентичність є різноманітною, і немає єдиного правильного чи неправильного варіанту. Люди можуть відчувати себе чоловіком, жінкою, чимось середнім або чимось зовсім іншим.

Люди з нетиповою гендерною ідентичністю часто стикаються з дискримінацією та насильством у суспільстві. Це може призвести до відчуття тривоги, страху та низької самооцінки.

Важливо формувати позитивне ставлення до гендерної ідентичності в суспільстві. Це можна зробити за допомогою наступних заходів:

– Просвітницька робота. Важливо проводити освітню роботу про гендерну ідентичність, щоб люди розуміли, що гендерна ідентичність є різноманітною і що немає правильної або неправильної гендерної ідентичності.

– Захист від дискримінації та насильства. Важливо захищати людей з нетиповою гендерною ідентичністю від дискримінації та насильства. Це можна зробити за допомогою законодавчих та соціальних заходів.

– Підтримка. Люди з нетиповою гендерною ідентичністю потребують підтримки з боку сім'ї, друзів та інших людей. Це допоможе їм відчувати себе прийнятими та зрозумілими.

3.2. Програма формувального експерименту

На основі результатів експериментального дослідження, в якому було виявлено показники розвитку гендерної ідентичності, рівень засвоєння соціальних навичок, визначення гендерної ролі, розроблено стратегію корекційного експерименту.

Мета формувального експерименту – визначити показники до та після тренінгу, оцінити ефективність розробленої тренінгової програми, яка спрямована на розуміння та розвиток гендерної ідентичності у юнацькому віці.

Основна ідея корекційного експерименту полягала в формуванні у юнаків розуміння гендерної ідентичності як складного та багатогранного явища, розвиток позитивного ставлення до себе та інших людей, незалежно від їх гендерної ідентичності.

Під час підготовки формувального експерименту були поставлені такі практичні завдання:

1. Проаналізувати тренінгові програми та вправи для розвитку гендерної ідентичності у юнацькому віці.
2. Розробити програму корекційного тренінгу.
3. Розробити план фіксації результатів.
4. Провести есперимент та проаналізувати отримані результати.

Для фіксації результатів було використано методити діагностики гендерної ідентичності, які були використані при проведенні основного дослідження, посаного у другому розділі, а саме: опитувальник С. Бем; визначення гендерної ідентичності» Л. Б. Шнейдера; методика «Норми поведінки чоловіка і жінки»; Методика «Хто Я?» (М. Кун та Т. Мак-Партланд).

Заняття з групою респондентів проводились два рази на тижень за розробленою тренінговою програмою було проведено 10 занять. У експериментів брати участь студенти Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, у кількості 30 респондентів.

3.2. Результати формульального експерименту та оцінка ефективності корекційних заходів

Після проведення дослідження і впровадження корекційного тренінгу з учасниками дослідження, було проведено повторне контрольне тестування, використовуючи ті ж методики, які респонденти проходили до тренінгу.

1. **Повторне проведення за опитувальником С. Бем «Визначення гендерної ролі» маємо наступні результати (див.табл. 4.1).**

Таблиця 4.1

Результати дослідження за методикою «Визначення гендерної ролі» (після тренінгу)

№	Показник за опитувальником	До тренінгу	Після тренінгу	t-критерій Стьюдента
1	Маскулінність	8	6	2,06
2	Фемінність	12	14	2,24
3	Андрогінність	10	10	1,89

Для більш детального опису результатів розглянемо наступну гістограму (див. рис. 4.1).

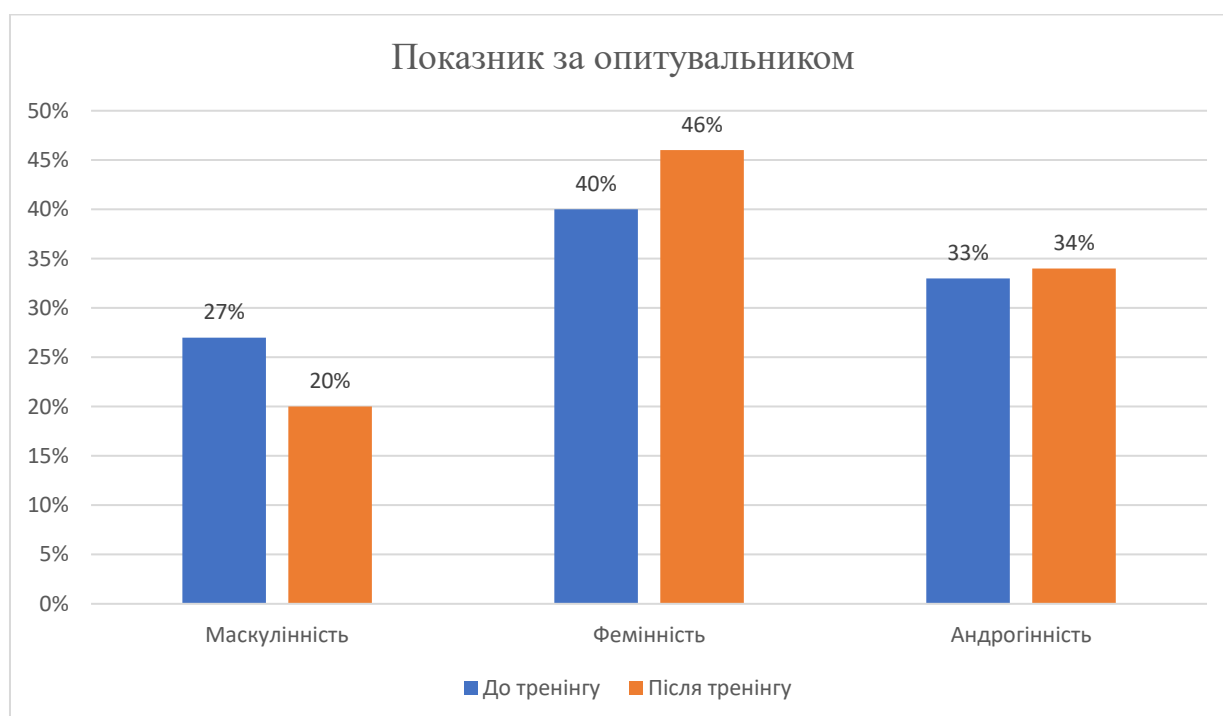

Рис. 4.1. Гістограма результатів показників до тренінгу та після

За критерієм Стьюдента, виявлено статистично значущу різницю між результатами дослідження до та після тренінгу за показником маскулінності ($t = 2,06$, $p = 0,05$). Рівень маскулінності у респондентів після тренінгу зменшився на 2,5 пункти.

Також виявлено статистично значущу різницю між результатами дослідження до та після тренінгу за показником фемінності ($t = 2,24$, $p = 0,04$). Рівень фемінності у респондентів після тренінгу збільшився на 2,0

пункти. За показником андрогінності статистично значущої різниці між результатами дослідження до та після тренінгу не виявлено ($t = 1,89$, $p = 0,07$).

За результатами дослідження можна зробити висновок, що тренінг сприяв зменшенню рівня маскулінності та збільшенню рівня фемінності у респондентів. Це свідчить про те, що тренінг сприяв розширенню гендерних ролей у респондентів, зробив їх більш гнучкими та егалітарними.

Також, можна припустити, що тренінг сприяв підвищенню самоприйняття та самооцінки у респондентів, оскільки вони стали більш відкрито визнавати та проявляти свої жіночі риси.

2. За методикою «Визначення гендерної ідентичності» після проходження тренінгу маємо такі результати (див. табл. 4.2)

Таблиця 4.2

**Результати за методикою
«Визначення гендерної ідентичності»**

№	Показник за методикою	До тренінгу	Після тренінгу	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості
1	Передчасна ідентичність	2	0	-2,00	0,07
2	Дифузна ідентичність	5	1	-3,16	0,002
3	Мораторій	3	2	-0,74	0,46
4	Досягнута позитивна ідентичність	14	25	5,00	0,001
5	Псевдопозитивна ідентичність	6	3	-1,23	0,22

Значення t-критерію Стьюдента за всіма показниками становить - 1,39. Це значення не перевищує критичного значення t-критерію Стьюдента при рівні значущості 0,05 ($t_{кр} = 2,306$). Тому не можна зробити висновок про те, що відмінності між результатами до і після тренінгу є статистично значущими.

Тренінг, ймовірно, не призвів до статистично значущих змін у гендерній ідентичності учасників. Кількість учасників з досягнутою позитивною гендерною ідентичністю збільшилася з 14 до 25, а кількість учасників з псевдопозитивною гендерною ідентичністю зменшилася з 6 до 3. Однак ці зміни можуть бути пов'язані з іншими факторами, наприклад, з віком учасників, їхнім освітнім рівнем або іншими особистісними характеристиками.

3. За методикою «Норми поведінки чоловіків і жінок» маємо такі результати (див. табл. 4.3)

Таблиця 4.3

Результати після проходження тренінгової програми (хлопці)

n=15

Рівень засвоєння соціальних навичок для хлопців	До тренінгу	Після	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості
Високий	6	12	6,00	0,01
Середній	7	4	0,62	0,53
Низький	2	0	2,00	0,07

Результати дівчат після проходження програми предствлені нижче (див. табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Результати після проходження тренінгової програми (дівчата)

n=15

Рівень засвоєння соціальних навичок для дівчат	До тренінгу	Після	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості
Високий	8	14	8,0	0,01
Середній	6	2	1,41	0,17
Низький	1	0	0	1,00

Для рівня значущості $\alpha = 0,05$ і ступеня свободи $df = n1 + n2 - 2 = 12$, критичне значення t-критерію Стьюдента становить 2,228.

Для показника «Високий» значення t-критерію Стьюдента для хлопців дорівнює 6,00, а для дівчат - 8,00. Обидва значення перевищують критичне значення, тому відмінності між середніми значеннями вибірок для цього показника статистично значущі.

Для показника «Низький» значення t-критерію Стьюдента для хлопців дорівнює 2,00, а для дівчат - 0,00. Лише значення для дівчат перевищує критичне значення, тому відмінності між середніми значеннями вибірок для цього показника статистично значущі.

Для показника «Середній» значення t-критерію Стьюдента для хлопців дорівнює 0,62, а для дівчат – 1,41. Обидва значення менше критичного значення, тому відмінності між середніми значеннями вибірок для цього показника не статистично значущі.

Зміни в рівні засвоєння соціальних навичок для дівчат та хлопців відбулися в однаковій мірі. Це може свідчити про те, що тренінг був ефективним для цієї групи учасників.

4. За методикою «Тест Хто я?» маємо такі результати (див. табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Розподіл відповідей респондентів за категоріями Я-концепції

№	Категорія Я-концепції	До тренінгу	Після тренінгу	t-критерій Стьюдента	Рівень значущості
1	Фізичне «Я»	20%	30%	0,58	0,56
2	Соціальне «Я»	50%	40%	0,79	0,43
3	Рефлексивне «Я»	30%	30%	1,28	0,20

Для категорії Я-концепції «фізичне Я» значення критерію Стьюдента становило 0,58. Це значення менше критичного значення при рівні значущості 0,05, тому різницю між результатами до і після тренінгу статистично не значущі.

Для категорії Я-концепції «соціальне Я» значення критерію Стьюдента становило 0,79. Це значення теж менше критичного значення при рівні значущості 0,05, тому різницю між результатами до і після тренінгу статистично не значущі.

Для категорії Я-концепції «рефлексивне Я» значення критерію Стьюдента становило 1,28. Це значення більше критичного значення за рівня значущості 0,05, але менше критичного значення при рівні значущості 0,01. Тому різницю між результатами до і після тренінгу статистично значимі з ймовірністю 90%.

Після тренінгу респонденти стали частіше згадувати такі характеристики, як свої думки, почуття, емоції, цінності, переконання, ідеали, цілі та плани, а також свої сильні та слабкі сторони. Критерій Стьюдента показує, що різницю між результатами до і після тренінгу статистично значущі для категорій Я-концепції «рефлексивне Я» і «свої думки, почуття, емоції». Це означає, що тренінг справив позитивний вплив на здатність респондентів усвідомлювати свої думки, почуття, емоції та рефлексивно ставитись до себе.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Розроблено соціально-психологічна тренінгова програма щодо розвитку гендерної ідентичності у юнацькому віці. Метою тренінгової програми є формування у юнаків розуміння гендерної ідентичності як складного та багатогранного явища; розвиток позитивного ставлення до себе та інших людей, незалежно від їх гендерної ідентичності; профілактика гендерних стереотипів та дискримінації.

Перевірено ефективність корекційних заходів за допомогою t-критерію Стьюдента. Дослідження підтвердило статистичну значущість поліпшень у показниках, сприяв зменшенню рівня маскулінності та збільшенню рівня фемінності у респондентів. Це свідчить про те, що тренінг сприяв розширенню гендерних ролей у респондентів, зробив їх більш гнучкими та егалітарними. Також, можна припустити, що тренінг сприяв підвищенню самоприйняття та самооцінки у респондентів, оскільки вони стали більш відкрито визнавати та проявляти свої жіночі риси.

Після тренінгу респонденти стали частіше згадувати такі характеристики, як свої думки, почуття, емоції, цінності, переконання, ідеали, цілі та плани, а також свої сильні та слабкі сторони. Критерій Стьюдента показує, що різницю між результатами до і після тренінгу статистично значущі для категорій Я-концепції «рефлексивне Я» і «свої думки, почуття, емоції». Це означає, що тренінг справив позитивний вплив на здатність респондентів усвідомлювати свої думки, почуття, емоції та рефлексивно ставитись до себе.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та експериментальне дослідження психологічних особливостей гендерної ідентичності у юнацькому віці дозволяє зробити такі узагальнені висновки.

1. Гендерна ідентичність – це свідомість своєї належності до чоловічої або жіночої статі та розуміння себе в контексті соціокультурних уявлень про чоловіків і жінок. Гендерна ідентичність розвивається через взаємодію особистого «Я» з іншими аспектами і виявляється як значущий суб'єктивний досвід психологічного усвідомлення чоловічих або жіночих рис. Гендерна ідентичність постає як продукт соціального конструювання і, одночасно, як один із ключових факторів, що опосередковують поведінкову активність та встановлення особистості в контексті міжособистісних відносин.

Гендерна ідентичність у юнацькому віці може бути багатогранною і динамічною. Молодь може переживати зміни у своїй гендерній ідентичності та розумінні гендерних ролей протягом цього періоду. Один з ключових показників успішної гендерної соціалізації полягає у розвинутій та активній гендерній толерантності. Більшість дослідників вважає гендерну толерантність як відношення, що не містить у собі упереджень до представників іншої статі чи осіб, що проявляють поведінку, відмінну від стереотипічної для своєї статі. Це означає відмову від надання оцінки людині на підставі її статі, уникання репродукції гендерних стереотипів та вияв дискримінації, будь то на підґрунті біологічної чи соціокультурної статі. Гендерна толерантність відображає особистісні переконання, цінності та мотиви особистості, і на їхній основі приймають обдумані рішення щодо свого способу поведінки

2. Було описано особливості гендерної ідентичності у юнацькому віці. Їх можна описати наступними пунктами:

Пошук себе. У юнацькому віці молоді люди починають замислюватися про своє місце в світі, про свої цінності, цілі та мрії. Цей процес також стосується і гендерної ідентичності. Юні люди починають замислюватися про те, що для них означає бути чоловіком або жінкою, які ролі вони хочуть виконувати в суспільстві.

Вплив соціуму. Соціум відіграє важливу роль у формуванні гендерної ідентичності. Молоді люди отримують інформацію про гендерні ролі та норми з різних джерел, таких як сім'я, друзі, школа, ЗМІ. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. З одного боку, соціум може допомогти молодим людям сформувати здорову гендерну ідентичність. З іншого боку, він може призвести до стереотипів та упереджень.

Фізичні зміни. У юнацькому віці відбувається статеве дозрівання, яке супроводжується фізичними змінами. Ці зміни можуть призвести до переосмислення своєї гендерної ідентичності. Наприклад, молоді люди, які починають рости, можуть відчувати себе більш мужніми, а молоді жінки, які починають набирати вагу, можуть відчувати себе менш жіночними.

Емоційні зміни. У юнацькому віці відбувається також емоційний розвиток. Молоді люди починають відчувати більш широкий спектр емоцій, в тому числі і емоції, пов'язані з гендером. Наприклад, молоді люди можуть відчувати себе більш емоційними, ніж чоловіки, а молоді жінки - більш напористими, ніж жінки.

3. Емпіричне дослідження психологічних особливостей гендерної ідентичності у юнацькому віці показало, що більшість респондентів мають чітке уявлення про свою гендерну ідентичність. Однак є також респонденти, які перебувають у процесі формування своєї гендерної ідентичності або мають нестійке уявлення про свою гендерну ідентичність. Рівень засвоєння соціальних навичок різний серед респондентів обох статей. Це може бути пов'язане з індивідуальними різницями в гендерній ідентичності та соціокультурними чинниками, що впливають на

формування цих навичок. У більшості респондентів, переважає соціальне «Я». Респонденти найчастіше визначають себе через свої відносини з іншими людьми, сімейні зв'язки, соціальні ролі та захоплення. Рефлексивне «Я» також відіграє у самовизначенні респондентів, але менш виражено, ніж соціальне «Я».

4. Розроблена соціально-психологічна тренінгова програма щодо розвитку гендерної ідентичності у юнацькому віці була спрямована на формування у юнаків розуміння гендерної ідентичності як складного та багатогранного явища; розвиток позитивного ставлення до себе та інших людей, незалежно від їх гендерної ідентичності; профілактика гендерних стереотипів та дискримінації.

5. Перевірено ефективність корекційних заходів за допомогою t-критерію Стьюдента. Дослідження підтвердило статистичну значущість поліпшень у показниках, сприяв зменшенню рівня маскулінності та збільшенню рівня фемінності у респондентів. Це свідчить про те, що тренінг сприяв розширенню гендерних ролей у респондентів, зробив їх більш гнучкими та егалітарними. Тренінг сприяв підвищенню самоприйняття та самооцінки у респондентів. Отже, тренінг справив позитивний вплив на здатність респондентів усвідомлювати свої думки, почуття, емоції та рефлексивно ставитись до себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника : сутність і шляхи розвитку / С. П. Архипова // Соціальна робота в Україні : теорія та практика. – К. : Аспект-Поліграф, 2004. – Вип. 2 (7). – С. 15–24
2. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – К. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
3. Баран Л. П. Міжнародний досвід з проблеми гендерної рівності : конспект лекції для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів / Л. П. Баран. – К. : ЦППО АПН України, 2004. – 23 с.
4. Безпальча Р. Ф. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання : навч.-метод. посіб. для шк. та ст. молоді / Р. Ф. Безпальча, Т. М. Мельник ; Шк. Рівних Можливостей. – К., 2009. – 160 с.
5. Бем С. Лінзи гендеру. Трансформація поглядів на проблему нерівності статей. – Львів. 2017. – 336 с.
6. Бендас Т. В. Гендерна психологія: навчальний посібник. / Т. В. Бендас. – Харків. 2016. – 431 с.
7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 45–50.
8. Бондаревська І. О. Модель гендерної ідентичності щодо соціальних репрезентацій гендерних стосунків (на прикладі студенток-менеджерів) / І. О. Бондаревська // Психологічні основи ефективної діяльності організацій в умовах соціально-економічних змін : V науково-практична конференція з організаційної та економічної психології, 9–10

жовтня 2008 р. : тези доповідей / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. :
Наук. світ, 2008. – С. 50-52.

9. Бондаревська І. О. Ціннісні орієнтації як компонент
смыслового змісту гендерної ідентичності / І. О. Бондаревська // Актуальні
проблеми психології : зб. наукових пр. Інституту психології ім. Г.С.
Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки. – К. :
Міленіум, 2004. – Т. 1. – Ч. 12. – С. 8–11

10. Бондарчук О. І. Гендерні характеристики та особливості їх
урахування в управлінні ЗНЗ : конспект лекції для слухачів курсів
підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів /
О. І. Бондарчук. – К. : ЦППО, 2004. – 20 с

11. Бондарчук О. І. Психологічні аспекти гендерної просвіти
керівників освітніх організацій / О. І. Бондарчук // Актуальні проблеми :
зб. наукових пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред.
С. Д. Максименка, Л. М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – Ч. 11. – С.
33–37.

12. Бондарчук О. І., Нежинська О. О. Психологічні умови
формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх
навчальних закладів : монографія / О. І. Бондарчук, О. О. Нежинська. – К. :
ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. – 180 с.

13. Варій М. Й. Психологія особистості: Навч. пос. / М. Й. Варій. –
К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с

14. Василевська Т. Е. Гендерний аналіз як інструмент
впровадження гендерних підходів у державну політику // Інтегрування
гендерного підходу в державну політику України / Т. Е. Василевська, Ю.
М. Галустян, Л. С. Кобелянська. – К., 2003. – С. 71–89.

15. Волянчук Н. Ю. Психологія професійного становлення тренера
: монографія / Н. Ю. Волянчук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня,
2006. – 444 с.

16. Волянчук Н. Ю. Стать як детермінанта типового стилю керівництва / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, Н. М. Дорошенко // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Ч. 1 : Соціально-психологічні детермінанти формування гендерних стереотипів в умовах сучасного суспільства : зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманітарного університету. – Рівне, 2003. – Вип. 27. – С. 62–64.

17. Гарькавець С. О. До проблеми гендерної рівності / С. О. Гарькавець // Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: матеріали XV науково-практичної конференції (з міжнародною участю) «Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства» (м. Дніпро, 24 червня, 2022 р.) / редкол. Ю. О. Бохонкова (голова). – Дніпро: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. С. 38-40.

18. Гендерні аспекти державної служби: Монографія / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; за заг. ред. Б. Кравченка. - К.: Вид-во Соломії Павличко —Основи, 2002. 335 с

19. Гербут В. С. Право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність: сутнісний зміст та гарантії захисту: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю: 12.00.02. Ужгород, 2018. 268 с.

20. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с

21. Говорун Т. В. Гендерний ракурс проблеми суб'єктності в економічній соціалізації статей / Т. В. Говорун // Актуальні проблеми психології у 12 томах : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми психології творчості. – Т. 12. – Вип. 10. – Ч. II ; заг. ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2010. – С. 74–81

22. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності : монографія / Т. В. Говорун. – Тернопіль : Навч. книга–Богдан, 2001. – 240 с
23. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. В. Говорун. – К., 2002. – 35 с
24. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. Навч.посібник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 248 с.
25. Голованова Т. П. Педагогіка та психологія гендеру / Т. П. Голованова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 110 с.
26. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П. П. Горностай. // Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 132–156
27. Гендер і культура : зб. статей / упоряд. В. Агеєва, С. Оксамитна. – К. : Факт, 2001. – 224 с
28. Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні : зб. мат-лів Всеукр. студент. наук.-практ. конф. 23 трав. 2007 р. / [ред. кол. В. П. Кравець та ін.]. – Т. : ТНПУ, 2007. – 104 с
29. Гендерна освіта у процесі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : навчальний модуль для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти / О. І. Бондарчук, Л. М. Ващенко, О. О. Нежинська ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2011. – 100 с.
30. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
31. Донець А. А. Особливості формування гендерної ідентичності особистості у підлітковому віці / А. А. Донець // Молодий вчений. - 2014. - № 7(2). - С. 162-164. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_7%282%29__44

32. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. / М. М. Заброцький. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : МАУП, 2002. – 104 с.

33. Заброцький М. М., Савченко О.М., Тичина І.М. Психологія особистості: навчальний посібник. / М. М. Заброцький, О. М. Савченко, І. М. Тичина. – Житомир. – 2005. – С. 9-38

34. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Гендерна рівність крізь призму заборони дискримінації у світлі практики Європейського суду з прав людини». – К.: ВАІТЕ, 2018. – 134 с.

35. Івченко Ю. В. Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 / Ю. В. Івченко; Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2009. 19 с

36. Камінська Н. В., Титко Я. В., Лапка О. Я. Забезпечення гендерної рівності: проблеми теорії та практики. / Н. В. Камінська, Я. В. Титко, О. Я. Лапка. – Київ : КНТ. – 2019. – 159 с.

37. Карамушка Л. М. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – Київ : Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

38. Карамушка Л. М. Технологія формування конкурентоздатної команди / Л. М. Карамушка, О. А. Філь // Технології роботи організаційних психологів. навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти ; за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : ІНКОС, 2005 – С. 85–110.

39. Карнаух Л. П. Психолого-педагогічні засади гендерної соціалізації особистості: навч. посіб. / Л. П. Карнаух. – Умань : Візаві. – 2019. – 199 с.

40. Кікінежді О. М. Формування гендерної культури молоді : науковометодичні матеріали до тренінгової програми : навч. посіб. / О. М.

Кікінежді, О. Б. Кізь. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 180 с.

41. Кікінежді О. М. Формування гендерної культури молоді. / О. М. Кікінежді. // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. №10. – С.19-36.

42. Кравець В. П. Педагогіка і психологія: гендерний аспект : навч. посіб. / В. П. Кравець, О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2004. – 124 с.

43. Куравська Н. В. Психологічні особливості гендерної соціалізації студентів ЗВО. / Н. В. Куравська, Н. В. Вітюк, І. Л. Пінчук. // Психологія особистості : науковий теоретико-методологічний і прикладний психологічний журнал. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. Т. 12. № 1. С. 64–72. doi: 10.15330/ps.12.1.64-72.

44. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі / [О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Я. В. Кічук та ін.]. – Ізмаїл : ІДГУ, 2007. – 236 с

45. Левчук Л. Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика: Навч. Посібник. / Л. Т. Левчук. – К.: Либідь, 2002. – 255с

46. Литовченко Н. Ф. Професійно орієнтований тренінг самопізнання та саморегуляції : навч.-метод. матеріали для тренінгових занять студ. пед. вузів (спец. «Практична психологія») / Н. Ф. Литовченко. – Ніжин: НДПУ, 2002. – 72 с.

47. Літвінова О. В. Вплив гендерних стереотипів на професійне самовизначення: теоретичний аспект / О. В. Літвінова // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26. – Т. 3. – С. 3–7.

48. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) / за

ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 356 с.

49. Матвійчук Т. Теорії особистості в зарубіжній та українській психології. / Т. В. Матвійчук. – Львів: Видавець Марченко Т., 2021. – 499 с.

50. Методика дослідження особливостей психологічної готовності керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін; за наук. ред. О. І. Бондарчук — К.: 2014. — 148 с. — Рукопис.

51. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності : навч. посіб. для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. О. Семиколєнкової. – К. : «К.І.С.», 2007. – 176 с.

52. Модуль «Тренінг для тренерок/тренерів» з гендерної рівності та впровадження гендерної політики в Україні». – Запоріжжя: Друкарський світ. – 2011. 256 с.

53. Москальова А. С. Гендерна ідентичність та проблеми особистісного розвитку і соціалізації підлітків / А. С. Москальова // Післядипломна освіта в Україні. – К., спецвипуск, 2008. – С. 55–58.

54. Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів / О. О. Нежинська : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психол. наук : спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Університет менеджменту освіти НАПН України. – К., 2011. – 272 с.

55. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / упоряд. Скорик М. М. Київ : Київський інститут гендерних досліджень, 2004. 536 с

56. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. – 430 с.

57. Панок В. Г. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). / В. Г. Панок, В. Д. Острова. – К. : «Освіта України», 2010. – 230 с.

58. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: Юридична думка, 2010. 352 с

59. Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. О. Приходькіна. // Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». – К., 2008. – 20 с.

60. Психологія : підруч. для студ. вищ. закл. / [Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалко, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 1999. – 560 с.

61. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Навч. посіб. / М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко та ін.; За заг. ред. М. В. Артюшиної. — К.: КНЕУ, 2008. — 336 с.

62. Психологія особистості : навчальний посібник / Н. В. Ліфарєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 240 с

63. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320с.

64. Романовська Л. І. Диференційна психологія. / Л. І. Романовська, Л. О. Полкоритова. – Львів: Новий Світ. – 2018. – 235 с

65. Соціальна та гендерна справедливість і рівність у програмах професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів : навч.-метод. посіб. / кол. автор. : Л. Б. Магдюк, І. В. Ілько та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К. : ТОВ «Стіс плюс», 2007. – 96 с.

66. Татенко В. О. Програма спецкурсу. Гендерне виховання лідерських якостей у студентів / В. О. Татенко. – К., 2001. – 22 с.

67. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.
68. Технологія тренінгу / [упоряд.: О. Главник, Г. Бевз] ; за заг. ред. С. Максименко. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
69. Ткалич М. Д. Гендерна психологія : навч. посіб. / М. Д. Ткалич. – Київ : Академвидав, 2016. – 256 с.
70. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навч. посіб. / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с
71. Burn S. M. Ambivalent sexism, scriptural literalism, and religiosity. / S. M. Burn, J. Busso. – [Psychology of Women Quarterly](#)/ – 2005. – p. 412-418.
72. Chuyko O. M. Hender i kariera [Gender and Career]: navchalnyi posibnyk. / O. M. Chuyko, N. V. Kuravska. – Ivano-Frankivsk. – 2019. – 372 с.
73. Clark A. Gender in the secondary curriculum / A. Clark and Elaine Millard. – London : Routledge, 2005. – 265 p.
74. Gayle R. The Traffic in Women: Notes on the «Political Economy» of Sex. / R. Gayle. // *Toward an Anthropology of Women*. New York and London : Monthly Review Press, 1975. P. 121–136.
75. Kikinezhdi O. M. Psychological features of gender identity development at younger school age. The innovative potential of psychology in the development of the modern man : collective monograph / S. I. Babatina, O. M. Kikinezhdi, N. Tavrovetska, S. D. Yakovleva, etc. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2019. P.28-47. URL : www.sense.nl
76. Largo-Janssen T. Sex, Gender and Health / T. Largo-Janssen // *European Journal of Women's Studies* (London, Thousand Oaks and New Delhi), UMC St Radboud Faculty of General Practice, The Netherlands, 2007. – Vol. 14 (1). – P. 9–20.

77. Magalhaes C. L. Gender Dysphoria. / C. L. Magalhaes, E. S. Magalhaes. *Encyclopedia of Psychology and Gender*. – 2017. P. 651–654.

78. Moon B. The context of secondary schooling / Bob Moon, Ann Shelton Mayes and Steven Hutchinson // *Teaching, Learning and the Curriculum in Secondary Schools*. – London : RoutledgeFalmer, 2002. – P. 17–20

79. Taylor J. Who manages feminist-inspired reform? / J.Taylor // *Gender&Society* ; University of Toronto, Canada, June 2005. – Vol. 19. – No 3. – P. 358–375

80. Tuori S. Gender Equality and Multiculturalism as Nation-Building Discourses / S.Tuori // *European Journal of Women's Studies* (London, Thousand Oaks and New Delhi), ABO Akademi University, The Finland, 2007. – Vol. 14 (1). – P. 21–34.

Додаток А

**Стимульний матеріал до опитувальника С. Бем
«Визначення гендерної ролі»**

1. Віра в себе.
2. Уміння поступатися.
3. Здатність допомогти.
4. Схильність захищати свої погляди.
5. Життєрадісність.
6. Похмурість.
7. Незалежність.
8. Сором'язливість.
9. Совісність.
10. Атлетичного.
11. Ніжність.
12. Театральність.
13. Напористість.
14. Падкість на лестощі.
15. Успішність.
16. Сильна особистість.
17. Відданість.
18. Непередбачуваність.
19. Сила.
20. Жіночність.
21. Надійність.
22. Аналітичність.
23. Уміння співчувати.
24. Ревнивість.
25. Здатність до лідерства.

Продовження додатку А

26. Турбота про людей.
27. Прямота, правдивість.
28. Схильність до ризику
29. Розуміння інших.
30. Скритність.
31. Швидкість в ухваленні рішень.
32. Співчуття
33. Щирість.
34. Самодостатність (здатність покладатися тільки на себе).
35. Здатність втішити
36. Марнославство
37. Владність
38. Тихий голос
39. Привабливість.
40. Мужність.
41. Тепло, сердечність.
42. Урочистість, важливість.
43. Власна позиція.
44. М'якість.
45. Уміння дружити.
46. Агресивність
47. Довірливість.
48. Низька результативність.
49. Схильність вести за собою.
50. Інфантильність.
51. Адаптивність, пристосовність.
52. Індивідуалізм.
53. Нелюбов до лайок.

Продовження додатку А

- 54. Несистематичність.
- 55. Дух змагання.
- 56.Любов до дітей.
- 57.Тактовність.
- 58.Амбіційність, честолюбство.
- 59.Спокій.
- 60.Традиційність, схильність умовностей.

Додаток Б**Стимульний матеріал до методики «Вивчення гендерної ідентичності Л. Б. Шнейдера»**

Бар'єр Башта Безстрашність Бізнес Біль Шлюб Гаманець Веселощі Реч Влада Закоханість Зовнішність Воля Гармонія Гнучкість Гімн Гиря Розділ Ока Держава Дача Зухвально Діти Джинси Диван Довіра Дразнити Дуб Димка Життя Турбота Захист Земля Злість Гра Зрада Ілюзія Імідж Імпозантність Інтерес Інтуїція Кара Якість Колесо Коса Костер Кошеня Краса Ласка Лідер Логіка Магазин Мода Мужність Думка Нав'язливість Надія Насолода Настрій Незалежність Ненависть Необхідність Нерви Чарівність Забезпеченість Обман Образ Освіта Товариство Обійми Одяг Озноб Опора Основа Відвага Чуйність Відчай Офіс Осередок Чарівність Пальці Поведінка Погода Підпорядкування Спокій Поле Політика Поріг Святість Привабність Приналежність Пташка Пушок Радість Розлука Раціональність Рельєф Батьківщина Роль Руки Ринок Святе Секс Серце Сила Символія Власність Совість Статус Стіна Стиль Країна Пристрасть Суворість Рахунок Таємниця Тепло Тканина Торт Точність Тяжкість Впевненість Задоволення Посмішка Втома Доглянутість Затишок Фігура Характер Клопоти Хоробрість Цінність Чіткість Почуття Чужбина Чуйність Шафа Гумор.

Додаток В

Стимульний матеріал до методики «Норми поведінки чоловіка і жінки»

1. агресивність 2. Активність 3. Амбітність 4. Аналітичність 5. Атлетичного 6. Безтурботність 7. Безпечність 8. Бадьорість 9. швидкість у прийнятті рішень 10. Великодушність 11. віра в себе 12. Вірність 13. Сприйнятливність 14. Запальність 15. висока мораль 16. готовність до дії 17. Демократичність 18. Дисциплінованість 19. Доброта 20. Довірливність 21. дух змагання 22. Єхидство 23. Жадібність 24. Манірність 25. жіночність 26. Жвавість 27. Життєрадісність 28. турбота про людей 29. Задума 30. сором'язливність 31. Зрілість 32. Імпульсивність 33. Індивідуалізм 34. Інфантильність 35. Щирість 36. Досвідченість 37. Консервативність 38. культура поведінки 39. Лінь 40. любов до дітей 41. любов до модного одягу 42. Мужність 43. м'якість 44. Надійність 45. наявність власної позиції 46. Напористість 47. напруженість 48. Ніжність 49. Незалежність 50. нелюбов до лайок 51. Незвичність 52. Неорганізованість 53. Непостійність 54. Непрактичність 55. Непередбачуваність 56. Товариськість 57. Жвавість 58. Оптимізм 59. Досвідченість 60. Грунтовність 61. відкритість розуму 62. Чарівність 63. падкість на лестоці 64. Привабливність 65. Прихильність 66. Прямота 67. Пунктуальність 68. розвинена інтуїція 69. розвинену уяву 70. Розслабленість 71. Ревнощі 72. Різкість 73. Самовпевненість 74. Світськість 75. Серйозність 76. Сила 77. сильна особистість 78. схильність вести за собою 79. схильність до домінування 80. схильність до ідеалізму 81. схильність володіти 82. схильність до змін 83. схильність до ризику 84. Скромність 85. складність натури 86. Співчуття 87. здатність до лідерства 88. здатність захищати свої погляди 89. здатність втішати 90. Тактовність 91. Теплоота 92. терплячість 93. Терпимість 94. манера тихо говорити 95. Працьовитість 96. поважність 97. Розум 98. вміння покладатися тільки на свої сили 99. вміння розуміти інших 100. вміння пожартувати 101. Вміння

Продовження Додатку В

працювати 102. вміння розважити 103. вміння співчувати 104. вміння переконувати 105. вміння поступатися 106. Помірність 107. Завзятість 108. Впертість 109. Хитрість 10.чесність 111. Чистота 112. почуття відповідальності 113. почуття гумору 114.широта поглядів 115. Егоїстичність 116. Екстравагантність 117. Енергійність 118. яскравість

Додаток Г**Стимульний матеріал до методики Тест Куна. Тест «Хто я?»**

- особистісні якості (добрий, щирий, наполегливий, іноді шкідливий, іноді нетерплячий, кличка);
- навчально-професійна рольова позиція (студент, вчуся в університеті, учитель, гравець, поет);
- сімейна приналежність (дочка, син, брат, ім'я і т.д.);
- етнічна ідентичність (російська, татарин і ін.);
- полоролева ідентичність (юнак, дівчина);
- локальна, місцева ідентичність (з Ярославля, Костроми і т.д.);
- релігійна ідентичність (християнин, мусульманин, віруючий);
- громадянство (громадянин країни, росіянин);
- дружба (друг, сприйняття себе членом групи друзів);
- діяльність (хоче грати в футбол, любить вирішувати завдання);
- спілкування (хоче піти в гості, любить спілкуватися з людьми);
- перспектива діяльності, побажання, мрії, пов'язані з діяльністю (буду хорошим учителем);
- перспектива спілкування, побажання, мрії, пов'язані з людьми (матиму хороших друзів);
- самооцінка здатність до діяльності (добре плаваю);
- самооцінка соціальних навичок (вмію спілкуватися з різними людьми);
- суб'єктивне опис своїх фізичних даних, зовнішності (сильний, приємний, привабливий);
- фактичне опис своїх фізичних даних, включаючи опис зовнішності і місця розташування (блондин, зріст, вага, вік, живу в гуртожитку);

Продовдення Додатку Г

- пережите стан в даний момент (голодний, нервую, втомився, закоханий, засмучений);
- опис своєї власності (маю квартиру, одяг, велосипед);
- глобальне, екзистенціальне "Я" (людина розумна, моя сутність).